

PAPER DETAILS

TITLE: Yurt Disinda Yasayan Türk Vatandaslarinin Oy Hakki ve Temsili

AUTHORS: Ömer Emrullah Egeligi

PAGES: 386-444

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4017092>

Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Oy Hakkı ve Temsili

Wahlrecht der im Ausland lebenden türkischen Bürger sowie deren Repräsentation

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Emrullah EGELİĞİ *

ÖZ

Çalışmada yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanınmalı mı sorusu lehe ve aleyhe görüşlere göre tartışılmıştır. Bu görüşlerin yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlar için ne derece geçerli olduğu tartışılmış ve tartışılan argümanlar çerçevesinde yurt dışında yaşayan vatandaşların temsili için neden gerekli olduğu ve nasıl yapılması gerektiğine ilişkin sonuçlara varılmıştır.

Lehe ve aleyhe görüşler karşılaştırmalı literatürden edinilmiş, yurt dışında yaşayan Türk toplumunun yapısını tahlil için farklı disiplinlerdeki çalışmalar incelenmiştir. İnceleme sonucunda yurt dışında yaşayan Türk toplumunun özgün yapısını açıklamak için literatürdeki lehe ve aleyhe görüşlerin tek başına yeterli olmadığı görülmüştür.

Yurt dışında yaşayan Türk nüfusun yeknesak bir profil çizmediği çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Buna ek olarak göçün sürekli olması ve tersine göçün de gözlemlenmesi bu topluluğun ana vatanları ile siyasi ve duygusal bağlarını koruduklarını göstermiştir. Bu topluluğun temsil edilmesi hem onların ana vatanla olan bağlarını koruyacak hem de ana vatandaki siyasi organizasyonların onlara olan ilgisini devamlı kılacağı sonucuna varılmıştır.

Yurt dışı oy hakkının tanınmasında hem ana vatandaki vatandaşların hem de yurt dışında yaşayan vatandaşların menfaati

* Dr. Öğr. Üyesi, Türk- Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, egeligi@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2742-8456.

vardır. Anayasa hükümleri de bu yöndedir. Hatta yurt dışı oy hakkını sağlama yükümlülüğü öngördüğü söylenebilir.

Yurt dışındaki vatandaşların temsili için onlara oy hakkı tesis edilmesi tek başına yeterli olmayacaktır. Çalışmada yurt dışı seçim bölgesi tesis edilmesi önerilmiştir. Bu bölgeye ayrılan temsilci sayısının dengeli olmalıdır. Yurt dışı seçim bölgesinden aday olabilmek için yurt dışında yaşama şartı aranmalıdır. Yurt dışında çok fazla seçim bölgesi açılmamalı, seçim tarihleri kısa tutulmalı ve yurt içindeki seçim tarihine yakın olmalıdır. Yurt dışındaki oylar yurt dışında sayılmalıdır. Ayrıca ana vatandaki vatandaşlar ve yurt dışındaki vatandaşların arasında bir menfaat ve temsil dengesi kurmak için yurt dışı oy hakkı ölçülü şartlara tabi tutulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Seçimler, oy hakkı, yurt dışı seçmen, diaspora, göç.

The Right to Vote of Turkish Citizens Living Abroad and their Representation

ABSTRACT

In this study, the question of whether citizens living abroad should be granted the right to vote is discussed according to the favorable and unfavorable arguments. The applicability of these arguments to Turkish citizens living abroad has been tested and, within the framework of the arguments discussed, conclusions have been reached on why representation of citizens living abroad is necessary and how it should be done.

The favorable and unfavorable arguments were gathered from the comparative literature, and studies in different disciplines were examined to analyze the characteristics of the Turkish community living abroad. As a result of the analysis, it has been seen that the favorable and unfavorable arguments in the literature alone are not sufficient to explain the unique characteristics of the Turkish community living abroad.

The study revealed that the Turkish population living abroad does not portray a uniform profile. In addition to this, the fact that migration is continuous and reverse migration is also observed has shown that this community maintains political and emotional ties with their homeland. It is concluded that representation of this community will both maintain their ties with the motherland and sustain the interest of political organizations in the motherland.

The recognition of the right to vote abroad is in the interest of both citizens in the homeland and citizens living abroad. The provisions of the Constitution are in this direction. It can even be said that the Constitution envisages an obligation to ensure the right to vote abroad.

In order to ensure the representation of citizens abroad, giving them the right to vote will not be sufficient alone. This study proposes the establishment of an overseas constituency. The number of representatives allocated to this constituency should be balanced. In order to be a candidate from an overseas constituency, the condition of living abroad should be required. There should not be too many constituencies abroad, and the election periods should be short and close to the election periods at home. Votes cast abroad should be counted abroad. Moreover, the right to vote abroad should be subject to proportionate limitations in order to establish a balance of interests and representation between citizens at home and citizens abroad.

Keywords: *Right to vote, elections, national sovereignty, citizenship, diaspora, migration.*

GİRİŞ

Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının oy hakkı, her genel seçim ve referandum dönemi tartışma konusu olmaktadır. Bu tartışmalar siyasi partilerin herkese hitap etme eğilimi nedeniyle ana akım siyaset gündemine ve konvansiyonel medyaya yansımamaktadır. Oysa konuya ilişkin karşılaştırmalı hukuk literatüründe bir teori zenginliğine rastlamak mümkündür. Bu konu şimdiye dek daha çok göç üzerine çalışan siyaset bilimciler ve sosyologlar tarafından ele alınmıştır. Yakın zamanda yurt dışı seçim çevresinin bazı anayasalara girmesiyle

hukuk literatüründe de önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler yurt dışı seçmenin oy tercihi, oy hakkının tarihsel gelişimi, seçim güvenliği ve yurt dışı seçim çevreleri konularında yoğunlaşmıştır.

Yabancı literatürde, yurt dışında yaşayan vatandaşların ana vatan siyasetinden etkilenmelerine ilişkin çeşitli teoriler ortaya konmuştur. Bu teorilerden ilki yurt içinde alınan kararların herkesi tamamen etkilediği yönündedir; ikincisi herkesin alınan kararların, çıkartılan yasaların doğrudan konusu haline geldiğidir; üçüncüsü sosyal üyelik teorisidir, dördüncüsü menfaat birliğidir.¹ Literatür araştırmamız lehe ve aleyhe argümanların bu ana çerçevede geliştirildiğini göstermiştir. Çalışmada bu ana çerçeveden yer yer ayrılınmış ve özgün bir tasnif oluşturulmuştur. Yine de kendi oluşturduğumuz tasnife göre değerlendirdiğimiz argümanlar, mevcut teorilerden istifade edilerek değerlendirilmiştir.²

Makalede, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları için “yurt dışı seçmen”, “yurt dışında yaşayan vatandaş”, “göçmen vatandaş” gibi ifadelerin yanında “diaspora”³ ifadesi de kullanılmıştır. Bu ifade bazen

¹ Bu görüşlerin özetlendiği ve tartışıldığı bir makale için Bkz. David Owen, “Transnational Citizenship and the Democratic State: Modes of Membership and Voting Rights”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, C. 14, S. 5 (2011), s. 641-63, doi:10.1080/13698230.2011.617123.

² Yine de araştırmalarını bu derinleştirmek isteyen okuyucular için belirtmek gerekebilir: bu teorilerin İngilizce literatürde yukarıda andığımız sıraya göre “all-effected principle”, “all-effected interests principle”, “all-subjected persons principle”, “social membership principle”, “stake holder principle” şeklinde anılmaktadır. Owen, “Transnational Citizenship and the Democratic State”, ss. 641-63.

³ Yine de yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının çeşitlilikten doğan özgün yapısı, diaspora tanımını yetersiz kılacağını kabul etmekteyiz. Günümüzde Avrupa’ya göç eden ilk nesil misafir işçiler, bunların çocukları ve torunları olan ikinci ve üçüncü nesil göçmenler; son dönemde ekonomi, eğitim ya da yaşam tarzı endişeleri ile Türkiye’den göç eden yeni nesil; siyasi nedenlerle göç edenler, sonradan Türk vatandaşlığına geçenler birbirinden ayrı gruplardır. Bu nedenle farklı kavramlar kullanılması konunun bağlamına göre bilinçli bir tercihtir. Nitekim çözüm önerilerinde de yukarıda değindiğimiz farklılıklar dikkate alınacaktır.

yanlış anlaşılakta ve ana vatana geri dönemeyen, orayla ilgisini yitirmiş kitleler olarak da algılanabilmektedir.⁴ Ancak makalede kastedilen hâli ile “diaspora”, ana vatanla siyasi ilişkilerini koruyan fakat yurt dışında ikamet eden kişiler için kullanılmıştır.⁵

Çalışma yurt içi seçmen ve yurt dışı seçmen arasında oluşabilecek seçim davranışı farklarının, meselenin anayasal boyutunda yol açabileceği yanlışları engellemeyi amaçlamaktadır. Daha önce siyaset bilimciler, sosyologlar tarafından ilgi görmüş olan konunun Türk anayasa hukuku gündemine taşımayı hedeflemektedir. Yurt dışı seçmenlerinin artması ve çeşitlenmesi de konunun artan önemini ve güncelliğini teyit etmektedir.

Çalışmamızda lehe ve aleyhe görüşler tartışıldıktan sonra yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları açısından bu teorilerin hangilerinin güçlü olduğu tartışılmıştır. Lehe ve aleyhe görüşlerin bir kısmı karşılaştırmalı literatürden edinilmiştir. Yurt dışında yaşayan Türk topluluğunun yapısına dair bulgular ise siyaset bilimi, sosyoloji gibi alanlarda yazılan eserlerden derlenmiştir. Bu eserler çerçevesinde yapılan gözlemler ile lehe ve aleyhe görüşlere eklemeler yapılmıştır. Literatürdeki bulgulardan yararlanılarak, yurt dışında yaşayan Türk seçmenin temsili için çeşitli çözümler önerilmiştir. Konu kavramsal ve tarihsel gelişmelere mümkün olduğunca değinmeksizin direkt argümanlar üzerinden işlenmiştir. İlk iki bölüm lehe ve aleyhe görüşlerin çeşitli kaynaklardan derlemesidir. Üçüncü bölüm ise bu görüşlerin dikkate alındığı çeşitli çözümlerin Türkiye için uygulanabilirlik tartışmalarını içerir. Yurt dışı seçmenlerin oy hakkıyla ilgili karşılaştırmalı hukuktaki tedbirlerin, lehe ve aleyhe görüşleri

⁴ Diaspora tanımına ilişkin eleştirel bir çalışma için Bkz. Fırat Yıldız, “A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is There ‘the’ Turkish Diaspora?”, S. 91 (t.y.).

⁵ Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath - Cross (ed.), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 2004, s. 23. Kabul etmek gerekir ki diaspora kavramı da dönüşüme uğramış göçün zorunlu olduğu algısı ve dolayısıyla ile *acı ve sürgün* kavramlarıyla anlamlandırılması anlayışı değişmiştir. M. Murat Erdoğan, “Avrupa’da Türkiye Kökenli Göçmenler ve ‘Euro-Turks-Barometre’ Araştırmaları”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2015), s. 120.

dengeleyip dengeleyemeyeceği; bunun yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları açısından etkisi ortaya konmuştur. Sonuç olarak çalışmadaki faaliyet lehe, aleyhe ve karma görüşleri mukayese etmek ve Türkiye için geçerli olabilecek argümanları tespit etmek ve/veya üretmektir.

Konuyla ilgilenen okuyucunun zamanından tasarruf sağlamak adına bu makalede olmayan ya da detaylıca işlenmeyen hususlara da değinmek gerekir. Bu makalede oy hakkının tarihsel gelişimi ve anayasal önemi; seçim ilkeleri⁶, yurt dışı oy hakkının tarihsel gelişimi; oy hakkıyla ilgili mevzuatın teferruatı, yurt dışı seçmenin hangi usul ve yollarla oy kullanacağı gibi konulara sadece makale konusuyla sınırlı olarak değinilmiştir. Bu konularla ilgili daha teferruatlı bilgi edinmek isteyen okuyucular kaynakçadaki eserleri ya da başka eserleri inceleyebilir.

I. LEHE GÖRÜŞLER

Özünde, lehe ve aleyhe görüşleri birbirinden ayırmak güçtür. Bir görüş lehe yorumlanabildiği gibi farklı açılardan aleyhe de yorumlanabilir. Makalede bu tarz bir tasnife gitmek bir zorunluluk olduğu için aşağıdaki argümanların öne çıkan pozisyonu esas alınmıştır.

A. Anayasal ve Yasal Dayanak

Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına oy hakkı tanınması yönündeki ilk lehe görüş bunun Anayasa'nın bir gereği olduğu yönündedir. Biz çalışmamızda Türk vatandaşlarına odaklandığımız için Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın sistematüğini esas alacağız.

Anayasa'nın 67. maddesi seçme ve seçilme hakkını düzenlemektedir. Madde *seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma*

⁶ Esasında konu oy hakkının ikamet şartıyla ilgilidir. İkamet şartı vatandaşlık gibi genel oy ilkeleri arasında görülmektedir. Konuyla ilgili kapsamlı bir eser için Bkz. Ekrem Ali Akartürk, *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 54.

hakkının öznesi olarak “*vatandaşlar*” kavramını zikretmiştir.⁷ Madde seçme hakkının şartlarını ve bu hakka sahip olup da kullanamayacak olan kişileri dahi belirtmiştir. 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı oy kullanabilir. Bir an için maddenin bu hâliyle kalmış olduğu varsayımında, bu hakkın içkin sınırlarından dolayı kanun koyucunun yurt dışında yaşayanların oy hakkını kısıtlama yönünde bir takdir alanı olup olmadığı tartışılabilirdi. Ancak maddenin 4. fıkrasında “*silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin*” oy kullanamayacağı belirtilmiştir. Yani aslında, Anayasa’nın sistematığıne uygun olarak sınırlama kapsamı açıkça belirtilmiştir.

Bu önemli yorum dahi yeterli görülmez ise maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesindeki ifadeye bakılabilir. İfade, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının oy hakkını açık bir şekilde ortaya koymaktadır: *Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.* Görüleceği üzere, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy kullanması bir hak olarak nitelendirilmiş ve devlete bu yönde bir pozitif yükümlülük öngörülmüştür.

Öte yandan fıkranın ilk cümlesi seçim ilkelerine yer vermiş ve bu ilkeler içerisinde “genel oyu” da zikretmiştir. Yurt dışında yaşayan vatandaşların da oy kullanması, bazı yazarlarca, genel oy ilkesinin bir gereği olarak kabul edilmektedir.⁸ Yani genel oy ilkesinin Anayasa’da yer alması da yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının seçimlerden uzak tutulmamasını gerektirecektir.

Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarını ilgilendiren bir diğer hüküm de sosyal haklar bölümünde yer almaktadır. Anayasa’nın 62. maddesi, “*Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal*

⁷ Maddenin ilk fıkrası şöyledir: “Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.”

⁸ Şafak Evran Topuzkamuş, *Vatandaşlık Üzerine Bir Tez*, On İki Levha, İstanbul 2013, s. 319.

güvenliklerinin sağlanması, ana vatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.” ifadesini taşımaktadır. Bu maddede yer alan “*ana vatanla bağların korunması*” ve “*yurda dönüş*” ifadeleri de yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tesis etme yükümlülüğünü teyit etmektedir. Zira ana vatanla bağ denilince ilk akla gelen siyasi bağ ve vatandaşlık hakkıyla öne çıkan önemli kavram seçme hakkıdır. Yurda dönüş ifadesi de göçün her koşulda kalıcı bir karar olamayabileceği ve vatandaşın dönüş yapabileceği bir ülkede karar alma mekanizmalarının belirlenmesine katılmasında menfaati olduğunu göstermektedir. Bu kavramlar arasındaki ilişki diğer lehe görüşlerde detaylıca tartışılacaktır.

Anayasa’nın açıkça oy hakkı tanımına rağmen yasa koyucu bu hakkın kullanılabilmesi için gerekli düzenlemeleri görece geç gerçekleştirmiş. Yurt dışında yaşayan vatandaşların yurt dışı temsilciliklerinde oy kullanabilmesi ancak yıllar sonra mümkün olabilmiştir. Bu tarihsel süreç detaylarına girilmeksizin kronolojik olarak şöyledir:

1987: Yurt dışında yaşayan vatandaşların sınır kapılarında oy verebilmesi⁹ ;

1995: Oy hakkının Türkiye’ye gelmeden, yurt dışından kullanılabilmesi için Anayasal dayanağın oluşturulması¹⁰;

1995: Yurt dışında seçim düzenleme ve yönetme için Yüksek Seçim Kuruluna (YSK) yetki veren yasal değişiklik yapılması¹¹;

⁹ 298 sayılı Seçimler ve Seçmen Kütükleri Kanunu’nda değişiklik ile Vatandaşların sadece sınır kapılarında oy verebilmesi, onların oy kullanmak için Türkiye’ye seyahat etmesini zorunlu kılmıştır. Bu durum bir zorluk yaratmıştır. Ayrıca bu uygulama, Abadan-Unat’a göre dışlanmışlık hissine de yol açmaktadır. Nermin Abadan Unat, *Turks in Europe: From Guest Worker to Transnational Citizen*, Berghahn Books, New York 2012, s. 86.

¹⁰ 07/11/1982 tarihli ve 4121 sayılı “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”.

2008: 1995 ve 2007 yılları arasında geçen sessizliğin ardından yurt dışından posta yolu, elektronik oy, sınır kapıları ve yurt dışı temsilciliklerinde oy kullanma imkanlarını düzenleyen yasal değişikliklerin yapılması¹²;

2008: Anayasa Mahkemesi'nin posta yolu ile oy kullanma usullerini Anayasa'ya aykırı bulması¹³;

2011: Yurt dışında seçimler uygulanmaması. Yüksek Seçim Kurulunun, seçimlerin sadece belirli ülkelerde yapılabilmesinin ve fiili güçlüklerin, eşitlik ilkesine aykırı olacağı yönündeki kararı¹⁴;

2012: Yurt dışı seçim kurullarının ve seçim sandıklarının oluşturulmasının yasal düzenlemeye bağlanması, YSK ve diplomatik görevlerin belirlenmesi¹⁵;

2014: Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yurt dışında ilk kez oy kullanılması;

2015: Genel seçimlerde yurt dışında ilk kez oy kullanılması;

¹¹ 27/10/1995 tarihli ve 4125 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

¹² 13/03/2008 tarihli ve 5749 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

¹³ E. 2008/33, K. 2008/112 (AYM 29 Mayıs 2008). Mahkemeye göre mektupla oy kullanma yöntemi oy hakkının gizliliğine dolayısıyla seçim ilkelerinden serbestlik ve gizlilik prensiplerine aykırıdır. Topuzkamuş, *Vatandaşlık Üzerine Bir Tez*, s. 320. Mahkeme, sonraki kararlarında da seçmeni dolaylı da olsa herhangi bir yönde etkileyebilecek her türlü girişimin engellenmesi yükümlülüğüne dikkat çekmiştir. E. 2018/69, K. 2018/47 (AYM 31 Mayıs 2018). Nitekim posta ile oy kullanma yönteminin güvenilirliğine ilişkin karşılaştırmalı hukukta da bazı tartışmalar doğmuş ve bunlardan kaynaklı uyuşmazlıklar yargı önüne taşınmıştır. Osman Korkut Kanadoğlu, Ahmet Mert Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, On İki Levha, İstanbul 2023, s. 181.

¹⁴ Yüksek Seçim Kurulunun 26/02/2011 tarihli ve 120 sayılı kararı.

¹⁵ 18/10/2012 tarihli ve 6304 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

2017: Anayasa değişiklikleri referandumunda yurt dışında ilk kez oy kullanılması.

Böylece Anayasa'nın öngördüğü yükümlülüğün yerine getirildiği ve yasa koyucunun ihmalinin sona erdiği söylenebilir.

B. Bir İnsan Hakkı Olarak Seçme Hakkı

Seçme hakkı yalnızca Anayasa'da değil uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerinde de bir insan hakkı olarak yer bulmuştur. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 21. maddesi bu hakka yer vermiştir. Türkiye'nin taraf olduğu İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde (İHAS)¹⁶ de bu hak tanınmıştır. Serbest seçim hakkı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin temel metninde düzenlenmemiştir. Bu hak (1 No'lu) Ek Protokol'ün 3. maddesinde yer almaktadır. Bu belgelerin tamamına burada yer vermeye gerek yoktur. Serbest seçim hakkının bir insan hakkı olarak yerini konumlandırmak ve teyit etmek makalenin kapsamı ve konusuna uygun değildir. Ancak oy hakkının bir insan hakkı olarak kabulü varsayımında, yurt içinde ikamet etme şartının meşru bir sınırlandırma olup olmadığı sorusu yanıtlanmaya değer ve muhtaçtır.

Seçme hakkının bazı meşru amaçlarla sınırlandırılabilceği kabul edilmelidir. Ancak vatandaş olunan ülkede ikamet etme şartının meşru bir sınırlandırma olup olmadığı tartışmalıdır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi yaş, fiil ehliyeti, vatandaşlık gibi unsurların meşru sınırlar olabileceğini belirtirken ikametın meşru bir sınırlama nedeni olmadığını belirtmiştir.¹⁷

Öncelikle belirtmek gerekir ki seçilme hakkı ve seçme hakkı arasında bir ayırım gözetilmesi makuldür. İnsan Hakları Avrupa

¹⁶ İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, öğretide Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ya da İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) şeklinde kullanılmaktadır. Çalışmada ikinci kullanım şekli tercih edilecektir.

¹⁷ "CCPR General Comment No. 25: Article 25 (Participation in Public Affairs and the Right to Vote)", Office of The High Commissioner For Human Rights 07.12.1996, s. 15.

Mahkemesi (İHAM)¹⁸, seçilme hakkına, seçme hakkına nazaran daha katı şartlar öngörülmesini meşru kabul etmiştir.¹⁹ Ancak, Sözleşme’de serbest seçim hakkının hangi amaçlarla sınırlandırılabilceği belirlenmemiştir. Seçim hakkının aksine ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü gibi hakların ne tür meşru amaçlarla sınırlandırılacağı belirlenmiştir. Sınırlandırmaya konu olabilecek meşru gerekçelerin belirlenmemiş olduğu durumlar için İHAM, bu noktada “içkin sınırlamalar” doktrinini devreye sokmuştur.

Mahkeme, sınırlandırma amacı gösterilmeyen hak ve özgürlüklerin, (sınırlandırma amacı gösterilen hak ve özgürlüklere nazaran) daha hafif bir şekilde, (taraf devletçe gerekçelendirilmek şartı ile) zorlayıcı demokratik ihtiyaçlar çerçevesinde sınırlandırmanın takdir marjı dahilinde olduğunu belirtmiştir.²⁰ Yurt dışında ikamet etmek bu bağlamda haklı bir gerekçe olarak kabul edilmiştir.²¹ Mahkeme, ikamet şartının haklı olduğunu özetle şu faktörlerle açıklamıştır²²:

- Yurt dışında ikamet eden vatandaş kendi ülkesiyle ilgili sorunları daha az takip eder ve ülkesiyle ilgili daha az doğrudan bilgi sahibidir;
- Milletvekili adayları, yurt dışındaki vatandaşlara seçimlerle ilgili görüş ve vaatlerini daha az iletebilir;
- Yurt dışındaki vatandaşlar, seçimler sonucu oluşan siyasi organların kararlarından daha az etkilenir;
- Taraf devletin yurt dışı oylarının ülkede mukim vatandaşların yaşamlarına büyük bir etkisinin olma riski vardır.

¹⁸ Öğreti ve uygulamada daha çok Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) olarak da anılmaktadır.

¹⁹ *Melnichenko v. Ukraine*, 17707/02 (ECtHR 19 Ekim 2004).

²⁰ *Zdanoka v. Latvia*, 72794/01 (ECtHR [GC] 16 Mart 2006).

²¹ Richard Lappin, “The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe”, *International and Comparative Law Quarterly*, C. 65, S. 4 (2016), s. 866, doi:10.1017/S0020589316000336.

²² *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), 31981/96 (ECtHR 07 Eylül 1999).

İHAM, bir başka kararında uzun süre yurt dışında yaşayan vatandaşların ev sahibi ülkede Avrupa Birliği parlamentosu gibi seçimlere katılabileceğini ya da gerekirse o ülkenin vatandaşlığına geçerek oy hakkına kavuşabileceğini belirtmiştir.²³

Mahkemenin bu yönde tanıdığı takdir marjına karşın Konsey'e bağlı diğer organlar yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkının tanınması ve kolaylaştırılması yönünde tavsiyeler vermektedir. Örneğin Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkını kullanmalarını kolaylaştırmak için posta yoluyla oy kullanma, elektronik oy gibi araçları teşvik etmektedir.²⁴ Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu da yine yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkının sağlanması yönünde bir tutum sergilemektedir.²⁵

Yurt dışı seçim hakkının kesiştiği bir diğer hak da yerleşme / seyahat özgürlüğüdür. Mesele Avrupa Birliği (AB) hukuku açısından farklı bir boyut ihtiva etmektedir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanınmaması serbest dolaşım önünde de bir engel olarak yorumlanmaktadır. Fakat bu hakkı kullanan kişilerin ana vatanlarındaki oy hakkını yitirmesi bazı yazarlarca AB vatandaşlığı hakkının kullanımı için ödenmesi gereken haksız bir bedel olarak tanımlanmıştır.²⁶

Sonuç olarak oy hakkı bir temel insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Ancak yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanınmaması büyük oranda ülkelerin takdir marjı içerisinde görülmüştür. Şüphesiz oy hakkı, vatandaşlık başta olmak üzere diğer temel hak ve özgürlüklerle de ilişkili olabilir. Ancak insan hakkı

²³ Doyle v. the United Kingdom (dec.), 30158/06 (ECtHR 06 Şubat 2007).

²⁴ "Resolution 1459 (2005) Abolition of restrictions on the right to vote", Parliamentary Assembly 24.06.2005.

²⁵ "European Commission for Democracy Through Law, Code of Good Practise in Electoral Matters", 30.10.2002, <https://rm.coe.int/090000168092af01>.

²⁶ Dimitry Kochenov, "Free Movement and Participation in the Parliamentary Elections in the Member State of Nationality: An Ignored Link?", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, C. 16, S. 2 (2009), s. 223, doi:10.1177/1023263X0901600204.

argümanı, özellikle çifte vatandaş olan kişiler açısından, yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanınması için kesin olmayan bir dayanaktır. Yine de biz bu başlığı lehe bir görüş olarak kategorilendirdik. Dolayısıyla meşru sınırlamalar ve takdir marjından ziyade bireyin ana vatanında temsiline odaklanabiliriz. Bunu da diğer başlıklardaki argümanlar ile destekleyeceğiz.

C. Vatandaşlık – Milli Egemenlik

Vatandaşlık egemenliğin kullanımına dahil olabilmenin en öne çıkan şartıdır. Bu şart iki yönlüdür. Milli egemenliğin tam tecelli etmesi vatandaşların katılımı ile mümkündür. Oy hakkının kullanılmadığı bir durumda vatandaşlık hakkının da değer kaybına uğradığı bazı yazarlarca öne sürülmektedir.²⁷ Milli egemenlik ilkesi özetle, milletin o ülkede güncel olarak yaşayan kişilerin ötesinde daha önce yaşayan hatta henüz yaşamamış kişileri de kapsadığı ve temsilcilerin de bu şekilde halktan daha geniş bir kesimi temsil ettiği kabulüne dayanmaktadır.²⁸ Türk Anayasa hukuku da milli egemenlik ilkesini benimsemiştir. Seçim kanunlarının oy vermeyen seçmen için yaptırım (para cezası) öngörmesi, milli egemenlik anlayışının göstergesidir.²⁹

Vatandaşlık bağı süreklidir. Gelecek nesilleri de içerir. Nitekim parlamentonun verdiği kararlar ve yaptığı kanunlar yalnızca ülkede mukim vatandaşları değil gelecek nesilleri de etkileyecektir. Bununla birlikte göç sonsuza kadar, göç edilen ülkede yaşama zorunluluğu anlamına gelmez. Yurt dışında yaşayan vatandaşlar ömürlerinin sonuna kadar göç ettikleri ülkede kalmaya zorlanamaz. Günün birinde vatandaşı oldukları ülkeye geri dönebilirler. Dolayısıyla yapılacak düzenlemelerden doğrudan etkilenmeleri kuvvetli bir olasılıktır.³⁰

²⁷ Sarah Song, “Democracy and Noncitizen Voting Rights”, *Citizenship Studies*, C. 13, S. 6 (2009), s. 615, doi:10.1080/13621020903309607.

²⁸ Kanadoğlu, Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 115.

²⁹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal, İstanbul 2019, s. 212.

³⁰ Rainer Bauböck, ‘EU Citizens Should Have Voting Rights in National Elections, But in Which Country?’ in Bauböck, Rainer (ed), *Debating European Citizenship* (Springer International Publishing 2019) 23

Yurt dışında yaşayan vatandaşların bulundukları ülkedeki haklarının korunması da kaynak ülkedeki siyasete katılımlarıyla mümkün olabilir. Nitekim *Rhodes*, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkı sayesinde kaynak ülkeyi çifte vatandaşlık hakkı tanımaya zorlayabileceğini belirtmiştir.³¹ Yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkına sahip olması siyasi partilerin de diasporaya kayıtsız kalmamasını sağlamaktadır.³²

Özetle yurt dışına çıkmak, yurt dışında yaşamaya karar vermek, bireyi milletin bir ferdi olmaktan uzaklaştırmamaktadır. Bu argümana göre yurt dışındaki vatandaşın da temsil edilme hakkı kalıcıdır.

D. Diasporanın Katkısı

Yurt dışında yaşayan vatandaşlar, yurt dışında bulunmakla ülkeye ve oy hakkı ile bir parçası oldukları millete katkıda bulunmaktadırlar. Bu katkı ekonomik olabileceği gibi ana vatanın misafir devletteki kamu diplomasisi gücüne katkı şeklinde de olabilir. Ek olarak yurt dışında yaşayan vatandaşlar ülke imajına, teknolojisine, akademisine de dolaylı yönden katkı sağlayabilir.

İlk akla gelen ekonomik katkıdır. Diasporaların oluşumunda ekonomik temelli göçler büyük rol oynamaktadır. Bunun sonucu olarak yurt dışında yaşayan vatandaşların, yurt içindeki vatandaşlardan ekonomik olarak daha fazla refah içerisinde bulunduğu genel bir gözlemdir.³³ Bu durum aşağıda tartışacağımız aleyhe görüşlerden çıkar çatışmasına da dayanak oluşturabilmektedir. Bu bağlamda yine eklemek gerekir ki ekonomik katkı ile ilgili eleştirel bir bakış açısı taşıyan yazarlar da mevcuttur. Buna göre ekonomik katkı, oy hakkını kapitale endekslemesi açısından meşru bir gerekçe teşkil etmemektedir; zira bir

³¹ Sybil Rhodes, Arus Harutyunyan, "Extending Citizenship to Emigrants: Democratic Contestation and a New Global Norm", *International Political Science Review*, C. 31, S. 4 (2010), s. 674, doi:10.1177/0192512110374044.

³² Hilmi Can Turan, "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenin Yurtdışı Merkezlerde Oy Hakkı", *Legal Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 174 (2017), s. 2889.

³³ Bekir Gündoğmuş, "Yurt Dışı Türklerin Siyasal Katılımında Yurt Dışı Seçim Çevresi: Niçin ve Nasıl?", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 31, S. 2 (2021), s. 769, doi:10.18069/firatsbed.868791.

turist ya da yabancı yatırımcı da yurt dışında yaşayan bir vatandaşın daha fazla ekonomik katkı sağlayabilir.³⁴

Son dönemde öne çıkan nitelikli göç dalgası da ekonomik temellidir. Bu durum göçün bir zorunluluk mu yoksa tercih mi olduğu sorusunun yanıtını güçlendirmektedir. Nihayetinde tamamen bir zorlama olmasa da tam anlamıyla gönüllü bir göçten söz etmek her zaman mümkün değildir.³⁵ Göçün bir zorunluluk olduğu hâllerde, göçmenlerin çoğunlukla iç savaş ya da siyasi baskılardan dolayı da göç etmek zorunda kaldığı varsayılabilir. Bu durumda diaspora, ülkede demokrasinin ve barışın yeniden tesisi için önemli bir rol oynayabilir. Ülkelerine geri dönemeyen göçmenler, ülkelerinin geçmişindeki insan hakları ihlalleri; barışın ve demokrasinin restorasyonunda öncü olabilecektir.³⁶

Yurt dışındaki vatandaşlar, ana vatanda kalan yakınlarına finansal anlamda katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, ulusal mevzuatın izin verdiği durumlarda siyasi partiler de yurt dışındaki vatandaşlardan finans ve insan kaynağı desteği görmektedir.³⁷ Diasporanın dolaylı bir ekonomik katkısı da mevcuttur. Örneğin Türkiye’den göç eden göçmenler ülkedeki işsizlik oranının düşmesini sağlamış, ülkede kalan vatandaşlar için iş pozisyonlarındaki rekabeti kolaylaştırmıştır.³⁸

Bu katkı Türkiye’de kamu otoritelerinin belgelerine de yansımıştır. Örneğin 1961 yılındaki Kalkınma Planı’nda öngörülen şudur: Yurda geriye göçün mümkün olduğu hallerde, yurt dışındaki

³⁴ Claudio Lopez-Guerra, “Should Expatriates Vote?“, *Journal of Political Philosophy*, C. 13, S. 2 (2005), s. 230, doi:10.1111/j.1467-9760.2005.00221.x.

³⁵ Iseult Honohan, “Should Irish Emigrants Have Votes? External Voting in Ireland“, *Irish Political Studies*, C. 26, S. 4 (2011), s. 560, doi:10.1080/07907184.2011.619749.

³⁶ Rainer Bauböck, “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting“, t.y., s. 2436.

³⁷ Gündoğmuş, “Yurt Dışı Türklerin Siyasal Katılımında Yurt Dışı Seçim Çevresi“, s. 766.

³⁸ Nermin Abadan-Unat vd., *Avrupa’da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, Boğaziçi Üniversitesi & Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul 2014, s. 15.

kurumlarda kazanılan tecrübe de yurda kazandırılabilir. ³⁹ Yani diasporanın ekonomik katkısının sadece parasal olmayacağı, geri dönüşlerle birlikte, yurt dışında kazanılan deneyimin Türk ekonomisine de olumlu yansıtacağı beklenmiştir.

Buraya kadar anlattığımız kısım yurt dışına göçe, kalkınmacı bir temelle yaklaşıldığını göstermektedir. Bu kalkınmacı yaklaşım ortadan kalkmamakla birlikte, 1990'lı yıllara doğru kırılmış ve diasporanın bir dış politika aktörü olarak görülmesi eğilimi güç kazanmıştır. ⁴⁰ Esasında bu eğilimin sadece 1990'larda başladığını söylemek de doğru olmayacaktır. Nitekim Fransa, diasporaya oy hakkı tanırken diasporanın Fransa'nın Nazi işgalinden kurtulmasında oynadığı role dayanmıştır. ⁴¹ Gerçekten de Fransa'nın işgali esnasında Fransa dışında bulunan askeri yetkililer ve aydınlar ana vatanla siyasi aidiyetini koruyarak ülke içindeki direnişi desteklemiştir.

Özetle diasporaların katkı potansiyeli ve çeşitliliği, diğer lehe görüşlerle birlikte yurt dışında yaşayan Türklerin oy hakkına sahip olması görüşünü destekler niteliktedir. Bu katkının sürekliliğinin sağlanması yurt dışında yaşayan kişilerin ana vatanla olan aidiyet duygusunun korunmasına bağlıdır. Aksi halde, bu katkıyı sağlayan kişiler yurt dışında bulundukları için adeta cezalandırıldıkları ve dışlandıkları hissine kapılacaktır.

E. Aidiyet

Bir üstteki başlıkta diasporanın ana vatan siyaseti ve ekonomisine katkısını sürekli kılmak için aidiyet duygusunun rolüne değinmiştik. Bu rol açısından en önemli araç siyasi katılımıdır. Siyasi katılım, yurt dışında yaşayan vatandaşların ana vatanlarına olan

³⁹ Erdoğan, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları", s. 117.

⁴⁰ Erdoğan, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları", s. 118.

⁴¹ Fatma Koçak, Veysel Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", *Yasama Dergisi*, S. 47 (2023), s. 95.

ilgilerini ve aidiyet duygusunun korunmasını sağlamaktadır.⁴² Böylece yurt dışında yaşayan vatandaşlar, aktif vatandaş olarak kalabilmektedir.⁴³ Nitekim bazı yazarlar da yurt dışı oy hakkının tanınmamasının, bir temel hakkın ihmalinden de öte, bireye kendi ulusal topluluğunda var olma imkanının tanınmaması anlamına geldiğini belirtmektedir.⁴⁴

Aidiyet duygusu, belirli bir ölçüde yurt dışında yaşayan vatandaşların kendi ülkelerini “gönülsüz” olarak terk ettikleri savını da içerir. Dolayısıyla bu sav “gönüllülük” kavramı ve “aidiyet” kavramları üzerinden eleştirilmektedir. Oysaki günümüzde göçler daha iyi bir kariyer veya farklı bir yaşam tarzı adına da gerçekleştirilmektedir. Ancak *Guera’ya* göre, şartlardan dolayı göç ettiğini iddia eden bir kişinin, ülkede kalıp bu kötü şartların düzeltilmesi için mücadele eden bir aktivist kadar aidiyet duygusu taşıdığını söylemek güçtür.⁴⁵

İHAM’ın yukarıda değindiğimiz kararlarında yurt dışında yaşayan vatandaşların aidiyet duygusunu yitirdiği ve güncel gelişmeleri takip edemediği belirtilmişti. Ancak bu kararların tarihi de dikkate alınmalı; karardaki argümanlar dönemin iletişim imkanları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Zira ana vatana olan ilginin ve aidiyet hissiyatının azaldığı argümanı da günümüzde iletişim kanallarının çokluğu karşısında zayıflamıştır.⁴⁶

Özetle aidiyet duygusunun korunmasında hem bireylerin kendi manevi varlığını geliştirme hakkı yönünden, hem de ana vatanda kalanların göçün sağladığı kazanımlardan yararlanması yönünden önemlidir.⁴⁷

⁴² Gündoğmuş, “Yurt Dışı Türklerin Siyasal Katılımında Yurt Dışı Seçim Çevresi”, s. 766.

⁴³ Gündoğmuş, “Yurt Dışı Türklerin Siyasal Katılımında Yurt Dışı Seçim Çevresi”, s. 445.

⁴⁴ Owen, “Transnational Citizenship and the Democratic State”, s. 659.

⁴⁵ Lopez-Guerra, “Should Expatriates Vote?”, s. 231.

⁴⁶ Lappin, “The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe”, s. 878.

⁴⁷ Şunu da hatırlatmak gerekir ki bu aidiyet duygusu ana vatanla tarihsel, kişisel bağı olan kimseler için değerlendirmeler ifade eder. Vatandaşlığa

F. Göçün Sürekliliği ve Döngüselliliği

Yurt dışı oy hakkını değerlendirirken göçün tek yönlü ve bir seferde tüketilen bir olgu olmadığını kabul etmek gerekir. Dönem dönem göç eğilimleri tersine dönse de göç devam etmektedir.⁴⁸ Diaspora da büyümektedir. Bunun iki sonucu vardır:

- Sayısal olarak yurt dışı seçmen sayısı artar,
- Siyasi olarak mevcut diaspora yeni gelen vatandaşlarla, ana vatan ile arasındaki siyasi ilgi ve bilinci korumaya devam eder.

Bu nedenle yurt dışı seçim hakkı, son seçimlerdeki siyasi tercihlere göre değerlendirilmemelidir. Ne var ki Bazı siyasi aktörlerin, yurt dışı oy hakkıyla ilgili yaklaşımı, diaspora seçmenlerinin mevcut siyasi tutumlarına göre belirlenmiş olabilir. Fakat bu tutumlar üzerine yapılan tahminler her zaman doğru sonuç vermez.⁴⁹

Yurt dışı seçmen profili yeni gelen göçlerle değişebileceği gibi halihazırdaki göçmenlerin kuşaklar arası dönüşümleri ile de gerçekleşebilmektedir. Nitekim Almanya örneğinde üçüncü kuşak göçmenleri iş adamları, akademisyenler, sanatçılar oluşturabilmektedir. Yeni göç dalgaları ilk dönem misafir işçi olarak göçen kitleden farklı bir profil sergilemektedir.⁵⁰ İlk nesil göçmenlerin çocukları farklı bir sosyo-ekonomik karakter taşımaktadır. Bugün Almanya'daki Türk nüfusun yaklaşık %50'si göçmenlik deneyimine sahip değildir.⁵¹

sonradan geçen kimseler için benzer nitelikte güçlü hislerden söz etmek güçtür.

⁴⁸ Mehmet Güneş, "Küresel Siyasette Demokratik Katılım Örneği Olarak: Yurtdışındaki Vatandaşların Siyasal Katılımı", Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi IV Malatya 2017, s. 442.

⁴⁹ Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 766.

⁵⁰ Abadan-Unat vd., *Avrupa'da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, s. 9.

⁵¹ "Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung", Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge, Berlin 2012, s. 138.

Göçün sürekliliğinin yanında dikkate alınması gereken bir diğer kavram döngüsel göçtür. Döngüsel göç, belirli sebeplerle süreli olarak yurt dışına çıkan vatandaşların, daha sonra ülkelerine dönmeleri ya da dönme arzusunda olmalarıdır.⁵² Göçmenlik deneyimine sahip olmayan yurt dışı vatandaşların dahi daha iyi iş imkanları, toplumsal hayatta yaşadıkları ayrımcılık gibi nedenlerle ana vatana göç etmeyi düşündükleri gözlemlenebilmektedir.⁵³ Örneğin Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkler dahi Türkiye’ye göç etme fikrine açıktır.⁵⁴ Öyle ki politikada ve toplumdaki dönüşümler geri göç algısını da değiştirmektedir. İlk nesil misafir işçiler için geri dönüş adeta ekonomik başarısızlık olarak görülebilmekteyken, yeni nesiller için ikamet edilen ülkedeki toplumsal ve siyasi değişikliklere bir tepki olarak değerlendirilebilmektedir.⁵⁵

Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi de herkesin ülkesini terk etme ve geri dönme haklarını düzenlemektedir.⁵⁶ Göçün döngüsel olması, göçmen vatandaşın oy hakkının ülkeye geri dönme teminatına bağlanıp bağlanamayacağı sorusunu da gündeme getirebilir. Örneğin Filipinler, göçmen vatandaşlarının yurt dışında oy hakkına sahip olabilmesi için 3 yıl içerisinde yurda geri döneceklerini taahhüt eden bir belge imzalamalarını talep etmiştir. Birleşmiş Milletler Göçmen

⁵² Abadan-Unat vd., *Avrupa’da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, s. 9. Ayrıca belirtmek gerekir ki geriye göç de bazı ülkelere teşvik edilebilmektedir. Bu teşvik bazen ana vatan tarafından (Bkz. Kosova) bazen de ev sahibi ülke tarafından teşvik edilebilmektedir (Bkz. Almanya).

⁵³ Erdoğan, “Avrupa’da Türkiye Kökenli Göçmenler ve ‘Euro-Turks-Barometre’ Araştırmaları”, s. 131.

⁵⁴ Vedat Martin İnce, “Üç Nesil Almanya Türklerinin ‘Kesin Dönüş’ Algılarının Değerlendirilmesi (Evaluation of Perceptions of reMigration” (Homecoming) by Three Generations of German Turks)”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2023, s. 778, doi:10.26677/TR1010.2023.1232.

⁵⁵ İnce, “Üç Nesil Almanya Türklerinin ‘Kesin Dönüş’ Algılarının Değerlendirilmesi (Evaluation of Perceptions of reMigration” (Homecoming) by Three Generations of German Turks)”, s. 777.

⁵⁶ Lappin, “The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe”, s. 863.

İşçileri ve Aile Üyelerini Koruma Komitesi, gözlem raporunda bu şartın meşru ve makul olmadığını belirtmiştir.⁵⁷

Aslında göç literatüründe görece az incelenen bir başka grup da yurt dışı oy hakkında değinilmesi gereken sayıca azımsanmayacak bir kesimdir. Bu kesim için *belirli süreli göçmen / quasi göçmen* ifadesi tartışmaya açık olarak, kavramı kolaylaştırmak adına kullanılabilir. Bu grubu eğitim, iş, askeri veya diplomatik⁵⁸ görevler nedeniyle bulunan kişiler; öğrenci değişim programıyla yurt dışında bulunan öğrenciler, araştırma faaliyetleri için geçici süreyle yurt dışında bulunan akademisyenler oluşturmaktadır. Bu kişilerin yurt dışında bulunması hem siyasi hem akademik hem de akademik diploması açısından faydalar sağlanmaktadır. Bu kişilerin yurt dışında kalma süreleri birkaç yılı bulabilmektedir. Dolayısıyla bunların da oy hakkından mahrum edilmemesi gerekir.

Özetle artık yeknesak bir göçmen profilinden söz etmek mümkün değildir. Yurt dışı oy hakkı mevcut siyasi tablolara göre yorumlanmamalıdır. Göç sürekli ve döngüsel bir olgudur. Dolayısıyla yurda her an dönebilecek bir kişiye yurt dışı oy hakkı sağlanmalıdır. Zira göçün sürekliliği sayesinde bu kişiler ana vatandan yeni gelmiş kişilerle kaynaşabilmekte ve ülkedeki gelişmeleri onlardan da dinleyebilmektedir.

G. Demokratik Temsil Açığı

Göçmenlerin kendi ülkesinde oy kullanması lehine görüşlerden bir tanesi de bu kişilerin oy hakkı olmaması halinde demokratik bir açığın olacağı yönündedir.⁵⁹ Küreselleşme ile birlikte teknolojik gelişmeler, demokratik aktörlerin de sınırlar arası hareketine yol

⁵⁷ Concluding observations of the Committee (Philippines), (CMW 22 Mayıs 2009).

⁵⁸ Gerçi diplomatik ya da askeri görevlerle yurt dışında bulunanlar için ana vatanla ilişkileri daha sıkı olduğu gerekçesiyle istisnalar uygulayan örnekler de mevcuttur. Bkz. Danimarka.

⁵⁹ Alain Brun, "A European or a National Solution to the Democratic Deficit?", s. 24.

açmıştır.⁶⁰ Özellikle Avrupa Birliği gibi kurumlar siyasi ve demografik entegrasyonda önemli bir yol kat etmiştir. Avrupa Birliğinin dört önemli özgürlüğü⁶¹ olan kişilerin serbest dolaşımı neticesinde bugün birçok Avrupa Birliği vatandaşı, kendi ülkeleri dışında yaşamayı tercih etmektedir.

Bu kişiler, göç ettikleri ülkelerde de oy kullanamaması halinde, adeta siyasi bir ölü⁶² haline gelecektir. Siyasi hareketsizlik hem vatandaş olduğu ülkede hem de göç ettiği ülkedeki toplumsal gelişmelere duyarsızlaşma sonucunu getirecektir. Bu durum da küreselleşmenin, demokrasi aktörlerini devre dışı bırakması sonucunu doğuracaktır. Hatta ülkesindeki şartlardan dolayı ülkesini terk eden bir vatandaşın oy kullanamaması, bu kötü şartları yaratan iktidarın bir muhalif oydan kurtulması anlamına gelecektir.

Bu şartlar ekonomik veya siyasi olabilir. Fakat burada kastettiğimiz vatandaş göçe zorlayan şartlardır. Bu şartlar ilk bakışta sığınma ve mülteciliğin altındaki dinamiklere benzetilebilir. Ancak aradaki fark söz konusu şartların daha az şiddetli olması ya da göç eden açısından daha az görünür olmasıdır. Avrupa Birliği içerisindeki (özellikle ekonomik nedenli) göçler de bu kategoride görülebilir. Bu kapsamda göç eden kişiler, göç etme kararlarını etkileyen şartların ülkelerindeki yönetim zafiyeti olduğunun farkında olmayabilir. Bu kişileri oy hakkından mahrum bırakmak onları, demokratik faaliyet alanı dışında bırakmak anlamına gelmektedir.

Göç konusu daha çok halihazırda ülkeye gelen insanların o ülkedeki hakları üzerinden insani motivasyonlarla ele alınmaktadır; oysa daha rasyonel olan göçe kaynaklık eden ülkelerdeki sorunların

⁶⁰ Zahide Erdoğan, "Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries: An Analysis of the Seven Independent States of the Former Yugoslavia", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 6 (2021), s. 1617, doi:10.18506/anemon.974576.

⁶¹ Diğerleri malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı ve hizmetlerin serbest dolaşımıdır.

⁶² Esasında bu ifade ile bir kişinin siyasi temsil mekanizmalarının oluşumunda herhangi bir etkisinin olmaması durumunu kast etmekteyiz.

çözülmesidir.⁶³ Göç eden bireylerin oy hakkı açısından bu değerlendirme önemlidir. Tarih de bunu teyit etmektedir. Nitekim Sırbistan'ın yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanımaması, biraz da Sırbistan'ın o dönemdeki yönetiminin, yurt dışındaki vatandaşları düşman olarak görmesine bağlanmıştır.⁶⁴

Özetle, bilhassa siyasi saiklerle göç edenlerin ülkelerindeki durumu değiştirmek istemeleri doğaldır. Bu ihtimalin kendisi dahi göç eden kişiyle birlikte ana vatandaki olası baskıcı yönetimlerin bir muhaliften kurtulması anlamını taşır. Bu halde baskıcı siyasetçiler vatandaşlarının yurt dışına göçmesinden endişe etmez, bilakis memnuniyet duyabilir. Bu durum da kontrolsüz göç dalgalarının artmasına yol açacaktır. En azından hala oy hakkının görece sağlıklı işlediği ülkeler için bir çözüm vardır. O da göç eden kişinin oy hakkının elinden alınmamasıdır. Böylece diasporadakiler, baskıcı yönetimler için bir dengeleme unsuru olarak kalabilir.

II. ALEYHE GÖRÜŞLER

Buradaki alt başlıklarda yalnızca göç edilen ülke perspektifinden aksi görüşlere yer verilecektir. Fakat bunun yanı sıra ev sahibi ülkede de bazı çekinceler olabilir. Nitekim ev sahibi ülkeler, kendi ülkelerindeki göçmenlerin siyasi olarak mobilize olduklarını gördüklerinde agresif tavırlar sergileyebilmekte, hatta bu mobilizasyonu milli egemenliklerine ve göçmenlerin ev sahibi ülkeye sadakatlerine karşı bir tehdit olarak görebilmektedir.⁶⁵ Örneğin Kanada, kendi vatandaşlarının başka ülkelerde temsil edilmek üzere temsilci seçmesini milli egemenliklerine ve entegrasyona aykırı görmektedir.⁶⁶ Bu kısa bakışla yetinilerek ana vatan açısından aksi yöndeki altı görüş şu iki **eksen** arasında bir yere konumlanmaktadır: Yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı

⁶³ Selda Geyik Yildirim, "Immigration And Afghans: 'Consistent Refugees'", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2 (2018), s. 155.

⁶⁴ Francesco Rossi Ragazzi, Kristina Balalovska, "Diaspora Politics and Post-Territorial Citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia", *SSRN Electronic Journal*, 2011, s. 16, doi:10.2139/ssrn.2388857.

⁶⁵ Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 769.

⁶⁶ Koçak and Dinler (n 7) 97.Koçak and Dinler (n 7) 97.

tanınması gibi zorunluluk yoktur; Yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanınmamalıdır. Biz bu altı argümana ilk eksenden ikincisine doğru yer vereceğiz:

- Yurt dışı seçmenin ülke yönetiminden etkilenmediği görüşü,
- Milli egemenlik ilkesinin esnetilmesi,
- Seçimlerin uygulanmasının külfeti ve seçim güvenliğine ilişkin doğabilecek sorunlar,
- Vatandaşlık bağı ve güncel politika bilinci eksikliği,
- Aşkın temsil sorunu,
- İktidarın genişletilmesi ve siyasi fırsat eşitsizliği sorunu.

A. Yurt Dışı Seçmenin Ülke Yönetiminden Etkilenmemesi

Yurt dışı seçmenin oy kullanmasını savunan argümanlar, onların ana vatanlarındaki yönetimden etkilendikleri savına dayanmaktadır. Dolayısıyla aksi yöndeki argümanlarda da etkilenmedikleri savının bulunması doğaldır.

Ancak yurt dışı seçmenin ana vatan yönetiminden etkilendiği varsayımında dahi bunun yurt dışı oy hakkı için yeterli olmayacağı yönünde görüşlere de yer vermek gerekir. Örneğin *Lopez-Guerra'ya* göre bir devlet yönetimden etkilenmek ile bir devlet ve hukuk sistemi tarafından yönetilmek arasında fark vardır.⁶⁷ *Lopez-Guerra*, bu vatandaşların halihazırda kendi ülkeleri ile ekonomik, sosyal ilişkileri devam etse de; hatta askerlik ve vergi gibi yükümlülükleri devam etse de parlamento tarafından çıkartılan kanunlar kendilerine uygulanmayacağı için oy hakkına sahip olmalarının bir şart olmadığını öne sürmüştür.⁶⁸ Hatta *Lopez-Guerra*, askerlik vazifesi için dahi vatandaşı bulunan ülkenin, birey üzerinden katı bir etkisinin olmadığını dile getirmiştir.⁶⁹ Ona göre ana vatan askerlik yükümlülüğü ile ilgili bir karar almış olsa da savaş anında yurt dışında bulunan vatandaşlar bu yükümlülüğten kaçabilir. Ancak ana vatan dışında yaşayan vatandaşlar, bu

⁶⁷ Lopez-Guerra, "Should Expatriates Vote?", s. 222.

⁶⁸ Song, "Democracy and Noncitizen Voting Rights", s. 611.

⁶⁹ Lopez-Guerra, "Should Expatriates Vote?", s. 233.

yükümlülüğü yerine getirmediği takdirde hapis cezası dahil birtakım yaptırımlarla karşılaşacaktır.⁷⁰ Bauböck, bu görüşün devletin egemenlik alanını sadece bölgesel olarak algıladığı nedeniyle eleştirmiştir. Bauböck'e göre bu yükümlülüklerin yurt dışında yaşayan vatandaşlara empoze edilememesi vatandaşlıktan kaynaklanan geri dönme hakkını engelleyecek niteliktedir.⁷¹

Ancak tabii ki bu görüşün karşısında da vatandaşı olunan devletin, kendi çıkardığı kanunları yurt dışındaki vatandaşlar için de eşit etkiye kavuşturamamasının vatandaşın değil ana vatan devletinin sorumluluğu olduğu görüşü öne sürülmüştür. Yani bir kanunun yurt dışındaki vatandaşlara uygulanamaması, devletin sorumluluğudur ve bunun bedeli yurt dışındaki vatandaşın oy hakkının elinden alınması şeklinde alınmamalıdır.⁷² Öte yandan ana vatandaki kararların yurt dışında yaşayanlar üzerindeki etkisi argümanı, bu etkinin ne ölçüde ve hangi konularda olduğunun belirlenmesi zorluğunu da getirecektir.⁷³

Yurt dışı oyların, ana vatan siyasetinden etki ile meşrulaştırılması varsayımında şu soru gündeme gelecektir; bir birey kendisini etkileyen her ülke siyasetinde temsil edilmeli midir? Günümüzde uluslararası politikalar gündelik hayata daha doğrudan etki etmektedir, bu argümanla üçüncü bir ülke bir birey için daha büyük etkiye sahip olabilir.⁷⁴

Gerçekten de eğer sadece etkilenme meselesi üzerinden ele alınacak olursa küreselleşen dünyada artık bütün ülkelerin siyasi kararları doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bizleri etkilemektedir. Bu durumda Almanya'da yaşayan bir Türk vatandaşı, komşu ülke

⁷⁰ Lopez-Guerra, "Should Expatriates Vote?", s. 233.

⁷¹ Bauböck, Rainer, "New Dimensions Of Citizenship: Contribution: Stakeholder Citizenship And Transnational Political Participation: A Normative Evaluation Of External Voting", *Fordham L. Rev.*, C. 75, S. 5 (2007), s. 18.

⁷² Lappin, "The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe", s. 880.

⁷³ Ludvig Beckman, "Citizenship and Voting Rights: Should Resident Aliens Vote?", *Citizenship Studies*, C. 10, S. 2 (2006), s. 158, doi:10.1080/13621020600633093.

⁷⁴ Beckman, "Citizenship and Voting Rights", s. 160.

Fransa'nın nükleer politikalarından daha çok etkilenme olasılığı ile karşı karşıyadır. Ancak anlaşılır bir şekilde bu vatandaşın Fransa'da oy kullanması beklenmemektedir.

Ek olarak etki prensibinin kabulü halinde çıkar çatışması olasılığının da göz ardı edildiği sonucu ortaya çıkabilecektir. Zira insanın *homo economicus* sıfatı onu diğer bireylerle millet kavramı altında buluşmaktan uzaklaştırabilmektedir. Yurt dışında yaşayan bir birey vatandaşı olduğu ülkenin bir ferdi ve milletin bir üyesi olduğu kadar bağımsız bir ekonomik aktördür de. Hâl böyleyken ana vatan ve ev sahibi ülkenin arasındaki ekonomik rekabet o ülkelerden gelir edenler arasına da yansır. Bir örnekle özetleyecek olursak her iki ülkenin arasındaki kur farkı, bireyler arasında eşitsizlik doğurabilir. Yurt dışında yüksek değerli bir para birimiyle para kazanan bir kişi, ana vatan da daha rahat yatırım yapabilir ve bu durum da ana vatandakilerin mal sahibi olmasını zorlaştırabilir. Ya da yurt dışında yaşayan bir vatandaş daha az vergi ödeyerek satın aldığı bir aracı ana vatan da kullanabilir. Böylesi bir ekonomik rekabet tablosunda salt etki ve aidiyet üzerinden bağ kurmak gerçekçi olmayacaktır. Dahası bu durum ana vatandaki vatandaş ile yurt dışındaki vatandaş arasındaki milli hissi bağları da zayıflatabilir. Dolayısıyla milli aidiyet hissi inşa edilirken daha gerçekçi etki hesaplamaları yapılmalıdır.

B. Milli Egemenlik İlişkisinin Esnetilmesi

Bugün yurt dışında yaşayan vatandaşların artması, *kozmo uluslaşma* terimiyle ifade edilmektedir.⁷⁵ Yurt dışında yaşayan vatandaşlarla ilgili politikalar da "*milli ulusötecilik*" kavramıyla açıklanmaktadır.⁷⁶ Millet kavramının, geniş yorumlanması, söz konusu ülkede hiç yaşamayan ve hatta ileride de yaşamayı düşünmeyen kimselerin dahi oy kullanması sonucunu doğurabilir.⁷⁷ Bu da lehe

⁷⁵ Koçak, Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", ss. 47-75. 77.

⁷⁶ Abadan-Unat vd., *Avrupa'da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, s. 8.

⁷⁷ Alain Brun, "A European or a National Solution to the Democratic Deficit?", s. 25.

görüşler arasında yer alan vatandaşlık bağının sürekliliği ile çatışmaktadır. Zira sürekli olmak bir yana belki de hiç başlamayacak bir bağ söz konusudur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Medeni Bilgiler kitabında millet kavramı için bir tanım getirmeye çalışmıştır. Atatürk bu tanımda ikincil derecede unsurları göz ardı ettiğini ve her millete uygulanabilecek asgari kriterleri belirlemeye çalıştığını ifade ederek şu unsurlara dikkat çekmiştir⁷⁸:

- a. *Zengin bir geçmiş mirasına sahip bulunan;*
- b. *Birlikte yaşamak konusunda ortak arzu ve kabulde samimi olan;*
- c. *Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir.*

1961 Anayasası'nda da bu anlayış yer bulmuş ve Türk milliyetçiliği *"kaderde, kıvançta ve tasada"* ortak olmak şeklinde yansımıştır.⁷⁹ 1982 Anayasası'nda ise bu genel tanıma yeni kriterler ve kayıtlar eklenmiştir.⁸⁰ 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında ek olarak *"milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak"* olmak ifadesi yer almıştır.⁸¹ *Millet hayatının her türlü tecellisi*, oldukça katı bir kayıtlama olarak kabul edilebilir. Öyle ki yurt içindeki sosyo-ekonomik farklılıklar bir yana bırakılacak olsa bile yurt dışındaki vatandaşların ve ülkede mukim vatandaşların *"her türlü tecellide"* ortak olduğunu öne sürmek güçtür. Ancak *"kaderde, kıvançta ve tasada"* ortaklık yurt içi ve yurt dışı vatandaşların arasındaki bağ ölçmede daha makul bir kriterdir. Bu ilkelerin benimsenmesi kanaatimizce daha isabetli olacaktır.

⁷⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930, s. 30.

⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961, Başlangıç, Kanun No.334, 09/07/1961.

⁸⁰ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta, İstanbul 2023, s. 31.

⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Başlangıç, Kanun No.2709, 09/11/1982.

Peki bu varsayım mevcut kültürel, demografik ve siyasi tabloya yansımakta mıdır? Nitekim Macaristan, komşu ülkelerde yaşayan Macar etnik kökenli yabancılara vatandaşlık vermiş ve bunlara oy hakkı sağlamıştır. Oysa bu kişilerin hepsinin Macaristan'da yaşayıp yaşamayacağı kesin değildir. Bu ortaklaşamama durumu sonradan taşınmaz satın alma ya da yatırım yolu ile vatandaşlığa geçen bireyler açısından da dikkate değerdir. Fakat bu konu daha kapsamlı olduğu için göçmenlerle sınırlı bir perspektifle değerlendirme yapılarak bu başlıktaki tartışmalara yer verilip bırakılacaktır.

Ayrıca milli egemenliğin sınırları bu derecede aşması, yurt dışında yaşayan kişilerin ev sahibi ülke siyasetine olan ilgisini de azaltacak adeta paralel bir toplum yaratabilecektir. *Bauböck*, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkına sahip olmasının, ikamet ettiği ülkede yabancılara tanınan siyasi haklara karşı ilgisini azaltacağını belirtmiştir.⁸²

Özetle yurt dışındaki vatandaşların ana vatan siyaseti etrafında mobilize olması, diasporanın birlikte hareket etmesi ilk bakışta diplomatik bir güç olarak görülebilir. Ancak bir üstteki başlıklarda değindiğimiz çıkar çatışmasıyla da ilişkili olarak millet kavramının ve milli egemenliğin doğal siyasi sınırları olduğu unutulmamalıdır. Bu göz ardı edilecek olursa, yurt dışında yaşayan vatandaşların sahip olduğu potansiyel diplomatik güç sağlanamaz. Zira onların tek gündemi ana vatan siyaseti haline gelir. Kendilerini yurt dışında yaşayan yabancı olarak görmekten ziyade ana vatanın bir uzantısı, geçici bir görevlisi olarak görebilirler. Ancak bu görüntü yapay bir algıdır zira kederde ve tasada birlik kriteri, gerçek anlamda bir çıkar birliği oluşmadığı için hayata geçemeyecektir.

C. Seçimlerin Uygulanmasının Külfeti ve Seçim Güvenliği

Bu başlık altında hem birbirini tamamlayan hem de birbiriyle yarışan 3 kriter (ya da 3 endişe) arasındaki kombinasyonlar ele alınacaktır: Seçimlerin güvenilirliği, Seçmenin oy kullanmasının kolaylaştırılması, Seçimlerin maddi / manevi külfeti. Bu üç kriterin

⁸² Rainer Bauböck, "Expansive Citizenship: Voting beyond Territory and Membership", *PS: Political Science and Politics*, C. 38, S. 4 (2005), s. 685.

birbiriyle yarışmasının sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz: Seçimlerin güvenliği öne çıkarsa oy kullanma zorlaşacaktır; Oy kullanma kolaylaştırılırsa seçimlerin güvenliği riski doğacaktır ve maliyet artacaktır; Seçimlerin güvenliği ve oy kullanmanın kolaylaştırılması birlikte sağlanacak olursa seçimlerin maliyeti artacaktır. Meseleyi daha sistematik bir şekilde aktarmak adına, alt başlıklarda, bu kriterler arasındaki yarışmanın gerçekleştiği 4 temel meseleye değinilecektir.

1. Oy Kullanma Yöntemi Sorunu

Seçimlerde oy kullanmanın kolaylaştırılması halinde öncelikle seçim güvenliğini sağlamak zorlaşacaktır. Yurt dışı seçmenin oy hakkını kullanmasını kolaylaştırmak adına ilk akla gelen tedbir posta yoluyla oy kullanmaktır. Günümüzde internetten oy kullanma gibi seçenekler gündemdedir. Ancak bu yolların da seçim güvenliğini, oy hakkının şahsiliğini nasıl tesis edeceği, açık sayım gibi kriterleri nasıl yerine getireceği tartışmalıdır.⁸³ Nitekim yurt dışında yaşayan vatandaşlar için posta yoluyla oy kullanma seçeneği Türkiye’de de gündeme gelmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi bu yöndeki düzenlemeyi iptal etmiştir.⁸⁴ Dolayısıyla Türk hukukunda posta yoluyla ya da elektronik yöntemle oy kullanmak mümkün değildir.⁸⁵

Konuyla ilgili İHAM yaklaşımı da posta, vekalet vs. gibi yöntemlerle oy kullanma hakkının tesis edilmesi yönünde bir zorunluluk olmadığı şeklindedir. Yunanistan Anayasası, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkını tanıdığı halde Yunan Parlamentosu seçim hakkının kolaylaştırılması adına hala yasal bir düzenleme yapmamıştır.⁸⁶ Mahkeme, daire incelemesinde, Sözleşme’nin taraf devleti yurt dışında seçim merkezi kurma, posta ile oy hakkı tanıma gibi bir tedbire zorlamadığını belirtmiştir.⁸⁷ Konu daha sonra Büyük Daire

⁸³ Eşref Barış Börekçi, “Oy Hakkının İnternetten Oy Kullanımı ile Dönüşümü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1 (2021), s. 613, doi:10.33717/deuhfd.899918.

⁸⁴ AYM 29 Mayıs 2008.

⁸⁵ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin, Bursa 2019, s. 497.

⁸⁶ Alain Brun, “A European or a National Solution to the Democratic Deficit?”, s. 24.

⁸⁷ *Sitaropoulos and Others v. Greece*, 42202/07 (ECtHR 08 Temmuz 2010).

önüne taşınmıştır. Büyük Daire de bu tespitleri yinelemiş ayrıca başvuruçunun finansal durumunun oy kullanabilmek için Yunanistan'a seyahat yapmaya müsait olduğu gerçeğini de dikkate almıştır.⁸⁸ Şüphesiz kararın, bireysel koşullar dikkate alınarak verildiği, genele teşmil edilebilecek bir kanaatin var olmadığı söylenebilir. Ancak her hâlükârda Mahkeme, bu konuyla ilgili kayda değer bir takdir marjı olduğunu göstermiştir. Özetle, Mahkeme, taraf devletin posta yoluyla oy kullanma gibi kolaylaştırıcı tedbirleri almaması nedeniyle oy hakkının *de facto* olarak ihlal edildiği iddiasını kabul edilemez bulmuş; bu tarz çözümlerin taraf devletin milli egemenlik ilkesini sarsacak sorunlara yol açabileceğini kabul etmiştir.⁸⁹

Ekleme gerekir ki Mahkemenin bu yönde tanıdığı takdir marjına karşın Konsey'e bağlı diğer organlar yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkının tanınması ve kolaylaştırılması yönünde tavsiyeler vermektedir. Örneğin Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkını kullanmalarını kolaylaştırmak için posta yoluyla oy kullanma, elektronik oy gibi araçları teşvik etmektedir.⁹⁰

2. Seçim Merkezleri ve Oy Kullanma Süreleri Meselesi

Seçimleri kolaylaştıran ve seçim güvenliğini etkileyen hususlardan birisi yurt dışındaki seçim merkezleridir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanınmış olması her zaman onların yurt dışında oy kullanma imkanının sağlanması anlamına gelmemektedir. İsrail, Nikaragua gibi bazı ülkeler yurt dışında yaşayan vatandaşlara oy hakkı tanımalarına rağmen seçim günü ülkeye gelmelerini beklemektedir.⁹¹

Yurt dışında oy kullanma imkanının tanınması durumunda genel uygulama diplomatik temsilciliklerde sandık kurulmasıdır. Zira

⁸⁸ *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece*, 42202/07 (ECtHR [GC] 15 Mart 2012).

⁸⁹ *X. Et Association c. Italie*, 8987/80 (ECHR 05 Haziran 1981).

⁹⁰ "Resolution 1459 (2005) Abolition of restrictions on the right to vote".

⁹¹ Bauböck, "Expansive Citizenship: Voting beyond Territory and Membership", s. 683.

diplomatik merkezler dışında sandık kurulması hem zorluklar yaratmakta hem de ev sahibi ülkenin arzu etmediği bir siyasi mobilizasyon görüntüsü vermektedir. Bunun sonucu olarak seçim merkezlerinin sayısının az tutulması tercihi yurt dışı seçmenlerin gündelik işlerini bırakıp uzaktaki seçim merkezlerine seyahat etmek zorunda bırakacaktır. Venedik Komisyonu da sadece diplomatik temsilciliklerde oy kullanımının oy hakkını kısıtladığını teyit etmiştir. Ancak bu kısıtlamanın diğer oy kullanma yöntemlerinin güvenilirliği eksikliği karşısında kabul edilebilir olduğunu da belirtmiştir.⁹² İkamet ettiği yerin yakınlarında diplomatik temsilcilik bulunmayan seçmenler, ailecek oy kullanmaya gitmek için ciddi parasal ve zamansal külfetlere girecektir.⁹³ Yurt dışındaki seçim merkezlerinin azlığı, hava durumunun bile seçimlere katılımı etkilediği gerçeği karşısında, yurt dışı seçim katılım oranının önemini teyit etmektedir.⁹⁴ Ayrıca seçimlerin yurt dışındaki tatil süreçlerine denk gelmesi de katılımı azaltan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁵

O halde seçim merkezleriyle ilgili şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yurt dışında seçim merkezlerinin azlığı nedeniyle oy kullanmak güçleşmektedir. Öte yandan yurt dışında diplomatik temsilcilikler dışında ek seçim merkezleri kurulması da zor görünmektedir. Nihayetinde diplomatik temsilciliklerde seçim sandıkları kurulması şimdilik en makul seçenektir. Peki sadece diplomatik temsilciliklerde seçim merkezleri oluşturulması tek başına seçim güvenliğinin tesisi için makul bir durum yaratmakta mıdır? Yurt içinde yapılan seçimlerde dahi seçim güvenliği meselesi tartışmalıyken yurt dışında seçim güvenliği sağlanmasının kolay olacağı iddia

⁹² "European Commission for Democracy Through Law, Report on Out-of-Country Voting", 24.06.2011, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)022-e).

⁹³ Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 769.

⁹⁴ Turan, "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenin Yurtdışı Merkezlerde Oy Hakkı", s. 2883.

⁹⁵ Abadan-Unat vd., *Avrupa'da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, s. 8.

edilemez.⁹⁶ Kaldı ki Sandık kurulacak merkezlerde, seçmen sayısı kadar o ülkedeki seçim güvenliği de değerlendirilmelidir. Yani kendi ulusal seçmeni için dahi seçim güvenliğini tesis edebileceği tartışmalı ülkelerde diplomatik merkezler dışında sandık kurulması ciddi endişeler yaratacaktır. Buna bir de yurt dışındaki seçim merkezlerinde oy kullanma süresinin çok daha uzun olması gerçeği eklenmelidir.

3. Siyasi Partiler Arası Eşitlik Sorunu ve Seçimlerin Denetimi

Seçim güvenliği siyasi parti gönüllülerinin de aktif olarak sandık başlarında bulunması gibi siyasi partiler için külfet oluşturacak tedbirleri gerektirir. Bu da yurt dışı teşkilatları üzerindeki gücü, iktidar partileri ile karşılaştırılamayacak olan diğer partiler için dezavantajlı bir durum yaratmaktadır.⁹⁷ Siyasi partilerin yurt dışında da çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla örgütlendiği söylenebilir. Ancak bu durum diasporanın görece kalabalık olduğu ülkeler için geçerlidir. Son yıllarda artan, taşınmaz satın alma yoluyla vatandaşlık verilmesi bazı seçim çevrelerinin yeni yeni etkisinin artmasına yol açmıştır. Taşınmaz yolu ile vatandaşlığa geçen bazı körfez ülkelerinde henüz diaspora oluşmadığı için siyasi partilerin de örgütlenmesinden söz edilemez. Öte yandan yurt dışındaki seçimlerin organize edilmesi ve seçim güvenliğinin sağlanması ana vatandaki vatandaşlar için de ekstra bir maliyet anlamına gelmektedir.⁹⁸ Buna bir de bazı koşullar altında ana vatanın hazinesi tarafından finanse edilen siyasi partilerin, yurt dışı seçim güvenliği için yapacakları harcamalar eklenmektedir.

4. Oyların Sayılması Meselesi

Son olarak yurt dışı seçimlerinde tartışma yaratan bir diğer husus da oyların yurt dışında kullanılıp yurt içinde sayılmasıdır. Oylama süresinin uzun olması ve oy çuvallarının transferi ciddi güvenlik sorunları yaratmaktadır. Ayrıca *Abadan'ın* bir çalışmasında yer

⁹⁶ Koçak, Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", s. 85.

⁹⁷ Koçak, Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", s. 110.

⁹⁸ Abadan-Unat vd., *Avrupa'da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, s. 6.

alan, Almanya’da yaşayan vatandaşlarla yapılan görüşmelerde öne çıkan bir açıklama önemlidir: Buna göre yurt dışı oyların, seçim merkezlerinde sayılmaması aidiyet duygusunda ve seçimin şeffaflığına olan güvene olumsuz etki yaratmaktadır.⁹⁹

Özetle yukarıda yer verdiğimiz üç unsurun tamamını aynı anda sağlamak günümüz koşullarında zordur. Bu üç unsura bir de siyasi fırsat eşitliği eklendiğinde yurt dışında oy kullanma konusu tartışmalı bir hale gelecektir.

D. Vatandaşlık Bağı ve Güncel Politika Bilinci Eksikliği

İHAM kararlarına da yansıyan bir diğer aleyhe argüman ise yurt dışında yaşayan vatandaşların ana vatanlarındaki güncel politik ve sosyal gelişmelerle ilgili bilgi eksikliğidir. Buna yeni nesil göçmenlerin ana vatanla hiç yaşamadığı ve ana vatanla ilgili algılarının ailelerinden duydukları ve kısa süreli tatillerinde edindikleri gözlemlerle sınırlı olduğu gerçeği de eklenince bu argüman güçlenmektedir. Özellikle yeni nesil vatandaşların bir kısmının Türkçe konusunda dahi ana vatandaki yaşlılarına göre dezavantajlı olduğu dikkate alındığında bu kişilerin güncel siyasi gelişmeleri ne ölçüde değerlendirebileceği şüphelidir.

Bazı yazarlar göçmen vatandaşların zihnindeki ülke ve kültür algısının adeta göç ettikleri tarihte dondurulmuş olduğunu öne sürmektedir.¹⁰⁰ Bauböck’e göre bu dondurulmuş algı, yurt dışında yaşayan vatandaşların daha radikal etnik gruplarda mobilize olmasına; yurt içindeki azınlıklarla ilgili olumlu gelişmeleri bu dondurulmuş algının yarattığı hislerle reddetmesine ve komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine de yine duygusal yaklaşmasına neden olabilmektedir.¹⁰¹ Nitekim Ermeni diasporasının, Ermenistan’ın Türkiye ile

⁹⁹ Abadan-Unat vd., *Avrupa’da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, s. 22.

¹⁰⁰ Bauböck, “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”, s. 2416.

¹⁰¹ Bauböck, “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”, s. 2416.

geliştirebileceği olumlu ilişkiler önünde engel olduğu ve tarihsel barış fırsatlarının kaçtığına neden olduğu ileri sürülebilmektedir.¹⁰²

Buna karşın bu görüşün her toplum için geçerli olmadığı, bazı göçmen topluluklarının ana vatanlarındaki gelişmelere karşı daha duyarlı ve rasyonel oldukları da ileri sürülmüştür.¹⁰³ Öte yandan Honohan'a göre güncel bilgi düzeyi, ülke içinde yaşayan vatandaşlar için bir kriter değilken, bunun yurt dışında yaşayan vatandaşlarda bir şart olarak aranması makul değildir.¹⁰⁴

Güncel politikaya dair vatandaşlık bilinci sağlansa da pratik olarak bunu engelleyen bir olgu mevcuttur. O da şudur: Şüphesiz yurt dışı oyların güvenle tamamlanıp ülkeye getirilmesi için yurt dışı oylamalarının daha erken sona ermesi kabul edilebilir bir tedbirdir. Ancak yurt dışı seçim merkezlerindeki oylamaların erken sonra ermesi, yurt içindeki seçimler gerçekleştirilene kadar olan siyasi gelişmelerin seçmen davranışına yansıtılamaması riskini taşımaktadır.¹⁰⁵ İngiliz Başbakanlardan *Harold Wilson'a* atfedilen bir sözle *siyasette bir hafta uzun bir süredir*.¹⁰⁶ Hatta bir hafta bir yana Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı *Süleyman Demirel'e* atfedilen bir başka söze göre de *siyasette 24 saat uzun bir süredir*.¹⁰⁷ Ancak yurt dışında oylamanın önceden açılması ve yurt içindeki sandıklardan daha önce kapanması nedeniyle bu "uzun süreler" içindeki gelişmeler yurt dışı seçmenin tercihinə yansımayacaktır.¹⁰⁸

¹⁰² Gallia Lindenstrauss, "When the Diaspora Becomes an Obstacle: The Armenian Diaspora and the Negotiations between Turkey and Armenia, 2009-2010", *Negotiating in Times of Conflict*, ed. Gilead Sher, Anat Kurz, INSS, London 2010, s. 63-79.

¹⁰³ Lappin, "The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe", s. 881.

¹⁰⁴ Honohan, "Should Irish Emigrants Have Votes?", s. 553.

¹⁰⁵ Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 769.

¹⁰⁶ Adrian Beard, *The Language of Politics*, 1. publ Routledge, London 2000, s. 1.

¹⁰⁷ Seyfi Öngider, *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı, İstanbul 2006, s. 163.

¹⁰⁸ Bu eş-zamansızlık, özellikle iki turlu seçimlerde kendisini göstermektedir. Örneğin Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylardan birisi, ikinci turda aday

Netice olarak yapısal farklılıklar mevcuttur ve bu yapısal farklılıklar yurt dışı seçmenin oy tercihlerinde etkili olması gereken güncel bilginin sağlanamaması sonucuna yol açmaktadır. Dahası seçim zamanlarındaki farklılıklar da yurt dışı toplulukları ve ana vatandaki seçmen arasındaki *eş zamanlılık*¹⁰⁹ hissini dolayısıyla aynı topluma ait olma hissini zayıflatmaktadır.

E. Aşkın Temsil

Aşkın temsil özellikle çifte vatandaşlık ya da çoklu vatandaşlık durumlarında ortaya çıkan bir sorundur. *Guerra'ya* göre bir bireyin temsili tabi olduğu hukuk düzenine göre belirlenmelidir ve bir kişi, kural olarak tek bir hukuk düzeninden etkilenmektedir.¹¹⁰ Bu argüman birlikte yabancılara oy hakkı tanınması tartışmalarında da geçerli olabilecektir. Çifte vatandaşlık durumunda da yurt dışı seçmenin haksız bir şekilde çifte oy hakkına sahip olduğu öne sürülmektedir.¹¹¹

Gerçekten de demokrasi evreninde hem ana vatani hem de ev sahibi ülke açısından oy hakkına sahip olan bir kişinin diğer insanlara göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. Fakat bu görecelilik karşısında, eşit oy ilkesinin küresel ölçekte değerlendirilmesinin güçlüğü öne sürülebilir. Yani bu halde Almanya'da yaşayan çifte vatandaş bir Türk'e aşkın temsilden kaçınmak için Almanya seçimlerinde oy hakkı tanınmazken, demokrasinin olmadığı bir ülke vatandaşı olan bir başka çifte vatandaşa oy hakkı tanınması gibi anlaşılması güç durumlar ortaya çıkabilir.

Aşkın temsil küresel ölçekte olabileceği gibi çıkar ve etkilenme kriterleri çerçevesinde de ortaya çıkabilir. Bir kişinin hiç gelmediği ülke için oy kullanması, kolonyalist bir sonuç dahi doğurabilir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlar, ev sahibi ülkenin ekonomik ve siyaseten güçlü

olmaktan çekilebilir. Bu gibi durumlar güncel gelişmelerin seçmen davranışına zamanında etki etmesine engeldir.

¹⁰⁹ Eş zamanlılık hissini ulusun inşasındaki önemine dair Bkz. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 2006, s. 24.

¹¹⁰ Lopez-Guerra, "Should Expatriates Vote?", s. 229.

¹¹¹ Lappin, "The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe", s. 876.

olması sonucunda kendilerini ana vatandaki kişilerden üstün görebilir. Elbette bu argüman, ampirik çalışmalarla desteklenmedikçe, bir varsayımdan öteye geçememektedir. Ancak böylesi bir varsayımda ana vatan siyaseti, üçüncü bir ülke vatandaşı olan kişilerin etkisine açık olacaktır.

Aşkın temsille ilgili göz önünde bulundurulması gereken bir olgu da çifte vatandaşlık sahibi seçmenlerin yaşadıkları ülke ve ana vatanlarında farklı ideolojik tercihleridir. Nitekim, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının görece daha sol, liberal partilere oy verme davranışı gözlemlenmekte, bu durum rasyonel bir tercih olarak nitelendirilmektedir.¹¹² Ancak bu argüman karşısında çifte vatandaşların aynı seçimlerde birden çok oy kullanmadığı ve her iki seçimin de birbirinden farklı bağlamlar olduğu göz ardı edilmemelidir.¹¹³

F. İktidarın Genişletilmesi ve Siyasi Fırsat Eşitsizliği

Yurt dışı seçim hakkının tanınması yurt dışında yaşayan vatandaşların ülkelerindeki siyasi partiler lehine mobilizasyonuna da yol açabilmektedir. Bunun sonucu olarak seçim propaganda çalışmaları ya da seçimlerde yaşanan çatışmalar ev sahibi ülkelerin arzu etmediği bir tablo ortaya çıkarabilmektedir.

Seçim çalışmalarının da etkisi ile yurt dışındaki vatandaş topluluğu iktidar tarafından gözlemlenebilmekte ve bir tür dış politika aracı olarak yabancı ülkelerdeki egemenlik sahalarını genişletmelerine olanak tanıyabilmektedir.¹¹⁴ Ancak biz bu makalede ev sahibi ülke siyasetine etkiyi ele almayacağız. Yine de bu husus ev sahibi ülkeyle ilgili değil göç veren ülkenin, vatandaşları üzerindeki olası baskıyı yurt dışına genişletebilmesi riskini ihtiva etmektedir. Bunun sonucunda yurt dışına çıkan vatandaşın, ana vatandaki baskıdan kurtulamaması temel hak ve özgürlüklerini kullanamaması sonucu doğabilir. Muhalif

¹¹² Erdoğan, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları", s. 137.

¹¹³ Honohan, "Should Irish Emigrants Have Votes?", s. 554.

¹¹⁴ Laurie A. Brand, "Authoritarian States and Voting From Abroad: North African Experiences", *Comparative Politics*, C. 43, S. 1 (2010), s. 97.

vatandaşlar, iktidara görece daha yakın vatandaşlar karşısında, gittikleri ülkede de hak ve özgürlüklerini kullanmaktan çekinecektir.

Buna karşın iktidara daha yakın vatandaşlar örgütlenme ve ifade özgürlüğünü¹¹⁵ daha kolay kullanabilecek, daha rahat propaganda yapabilecektir. Daha propaganda sürecinde doğan bu eşitsizlik, tüm seçim sürecini kapsayabilecektir. Buna bir de iktidar partilerinin, yurt dışı temsilcilikler üzerindeki organizasyonel hakimiyeti eklendiğinde siyasi partiler arasında eşit bir yarıştan söz edebilmek güçtür. Neticede seçimlerde fırsat eşitliği kamu görevlilerinin eylem ve söylemleri ile iktidar partisi lehine bozulabilir. Bundan kaynaklanan fırsat eşitliği, seçimlerin serbestliği ilkesinin bir ihlali olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁶

III. LEHE ve ALEYHE GÖRÜŞLER ÇERÇEVESİNDE ARA ÇÖZÜMLER

Lehe ya da aleyhe olsun yukarıda sınırlı bir şekilde aktarmaya çalıştığımız tüm argümanlara karşı yanıt vermek mümkündür. Ancak bu argümanların yanıtlanabilir ya da çürütülebilir olması bunların dayandığı endişelerin göz ardı edilmesini gerektirmez.

Her argüman kendi içinde belirli bir düzey doğruluk taşır. Bir kısmı tarihsel deneyimlere dayanan daha somut argümanlar iken bir kısmı potansiyel risklere dayanan niyet okumalar olarak bile değerlendirilebilir. Bununla birlikte yurt dışında yaşayan vatandaşların oy kullanma hakkı yönünde bir düzenleme yapılacaksa her iki kategorideki argümanlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Aşağıda yer alan alt başlıkların bir kısmı karşılaştırmalı hukuktaki deneyimlerden yararlanılarak ele alınmıştır. Ancak bu başlıklardan her birinin yurt dışında yaşayan Türk seçmen için uygulanması gerektiği ya da uygulanabilir olduğu sonucu peşinen kabul edilmemelidir.

¹¹⁵ Tarafların ifade özgürlüğünü eşit bir şekilde kullanabilmesi de ifade özgürlüğünün bir parçasıdır. Akartürk, s. 55.

¹¹⁶ Kanadoğlu ve Duygun (n 22) 180.

A. Zaman Sınırlaması

Yurt dışında yaşayan vatandaşların oy hakkının belirli bir süre geçtikten sonra düşmesini öngören örnekler mevcuttur. Bu görüşe göre belirli bir süreden sonra vatandaşın, ana vatanla ilgisi azalmakta ve kesilmektedir. Örneğin Birleşik Krallık, yurt dışında yaşayan vatandaşlarına oy hakkı tanımışken, bu hakkı göç tarihinden itibaren 15 yıl ile sınırlandırmıştı. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi de bu uygulamayı ölçülü bulmuştur.¹¹⁷ Son dönemde bu zaman sınırı kaldırılmıştır.¹¹⁸

Fakat zaman sınırlaması yurt dışında doğan ve Türkiye’de yaşama deneyimi olmayan vatandaşlar açısından oy hakkının tanınmaması anlamına gelmektedir. Bu da diasporanın büyük bir bölümünün oy hakkından dışlanması demektir. Şayet yukarıda söz ettiğimiz gibi diasporanın katkısından yararlanılmak isteniyorsa, süre sınırlamasının gündeme gelmemesi gerekir. Burada şu soru akıllara gelebilir: yurt dışında doğan vatandaşlarla sonradan gidenler arasında bu yönde bir ayırım yapılabilir mi? Kanaatimizce yurt dışında doğan vatandaşların olası bir zaman sınırlamasından muaf tutulması ciddi eşitsizlikler doğuracaktır.

Özetle zaman sınırlaması Türk diasporasının yapısı ile diaspora ana vatan ilişkileri dikkate alındığında, şimdilik, uygulanabilir görünmemektedir. Bu ancak diaspora oy oranının ana vatan oy oranı karşısında yüksek oranlara ulaşması ardından dikkate alınabilir. O olasılıkta da aşağıda değineceğimiz yurt dışı seçim çevresinden gelecek olan temsilcilerin sayısının sınırlandırılması ile sayısal orandan kaynaklanan dengesizlik çözülür.

¹¹⁷ Schindler v. The United Kingdom, 19840/09 (ECtHR 09 Eylül 2013).

¹¹⁸ Ancak bu sınırlama 2022 Seçim Kanunu’nda, 2023 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile kalkmış ve yurt dışında yaşayan Birleşik Krallık vatandaşlarının da oy kullanması olanaklı hale gelmiştir. Sürece ilişkin bilgi edinmek için Bkz. Neil Johnston, “Overseas Voters. Research Briefing”, House of Commons 16.01.2024.

B. Göç Nedenine Bağlı Sınırlama

Sınırlandırma türlerinden bir diğeri de yurt dışında bulunma amacına özgü olabilir. Örneğin Danimarka yurt dışında yaşayan her vatandaşına oy hakkı tanımamıştır. Sadece uluslararası organizasyonlarda, şirketlerde çalışanlar, öğrenciler ve bunların eşlerine oy hakkı tanımıştır. Bu sebeplerle göç eden bireylerin geçici olarak yurt dışında bulunduğu kanısının daha güçlü olduğu söylenebilir.¹¹⁹

Ne var ki sadece bu kişilere oy hakkı tanınıp, yurt dışında yaşayan diğer vatandaşlara tanınmaması da çok küçük bir kesime oy hakkı tanınması anlamına gelecektir. Bir üstteki başlıkla bağlantılı olarak bunun da uygulanabilir olmadığını, üstüne bazı kişilerin çeşitli öğrenim programlarına kaydolarak bu kısıtı aşabileceği yani suiistimal edebileceği; dolayısıyla eşitlikli bir durum oluşabileceği söylenebilir.

C. Yurt Dışı Seçim Çevresi

Yurt dışı seçmen oyları, ülke genelindeki seçim bölgelerine orantılı olarak dağıtılabilir ya da farklı bir seçim bölgesinden seçilecek olan milletvekillerinin belirlenmesinde dikkate alınabilir. *Spiro* bu ayrımı “*asimile edilmiş temsil*” ve “*ayrık temsil*” olarak nitelendirmektedir.¹²⁰ Türkiye’de geniş çevre usulü uygulanmaktadır.¹²¹ Yani tüm milletvekillikleri ülke çapındaki oy oranına göre paylaşılmamakta; seçim çevrelerine ayrılan milletvekillikleri, o çevredeki oy oranına göre, paylaşılmaktadır.

Burada akla gelen sorular şudur: Yurt dışındaki seçmenin oy kullanmasındaki amaç ve motivasyon yurt içindeki seçimlere etki etmek

¹¹⁹ Alain Brun, “A European or a National Solution to the Democratic Deficit?”, s. 24.

¹²⁰ Spiro, Peter J., “A Tribute To The Work Of Kim Barry: The Construction Of Citizenship In An Emigration Context: Symposium: Perfecting Political Diaspora”, *New York Law Review*, C. 81, S. 207 (t.y.), s. 207-33. Spiro, bu makalede İngilizce, “assimilated” ve “discrete representation” ifadelerini kullanmıştır.

¹²¹ Duygu Kulaç, “Eşit Oy Hakkı”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1 (2021), s. 217.

midir yoksa temsil edilmek midir?¹²² Amaç temsilcilerle, yurt dışındaki seçmenin bağı ve aidiyet duygusunu korumaksa, yurt dışı seçmenin oyu ile sürpriz olarak seçilen bir milletvekili bu amacı ne kadar yerine getirebilir?¹²³ Bu soruları aşağıda yanıtlamaya çalışalım.

Milli egemenlik anlayışını kabul eden Türk Anayasa hukukunda milletvekilinin sadece kendi seçim bölgesini ya da seçmenlerini değil tüm milleti temsil ettiği anlayışı mevcuttur.¹²⁴ Nitekim Anayasa'nın 80. maddesinde de bu husus teyit edilmiştir. Dolayısıyla yurt dışı seçim çevresinin mevcut olmaması ilk bakışta yurt dışında yaşayan vatandaşların temsil edilmediği anlamına gelmez. Zira Türkiye'nin herhangi bir ilinden seçilen bir milletvekili yurt içi ya da yurt dışında yaşayan tüm vatandaşları temsil eder. Ancak yurt dışı seçim bölgesinin tesis edilmesi, yurt dışındaki vatandaşların daha doğrudan temsilini sağlayacak ve onların yurt içindeki seçimlere etki etmesinden doğan olumsuz algıyı da yumuşatacaktır.¹²⁵ Fransa, Hırvatistan, İtalya, Portekiz, Cezayir, Angora, Kolombiya, Ekvator gibi ülkeler münhasır bir yurt dışı seçim çevresi belirleyen ülkeler arasındadır.¹²⁶

Yurt dışı seçmenin temsili için en özgün örneklerden birisi yurt dışındaki vatandaşlara özgülenmiş bir meclis örneğidir. Fransa, yurt dışındaki vatandaşların temsil edildiği bir yabancılar meclisi kurmayı öngörmektedir.¹²⁷ Bu Meclis daha sonra kendi arasından parlamentoya

¹²² Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 775.

¹²³ Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 776.

¹²⁴ Kanadoğlu, Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 116.

¹²⁵ Erdoğan, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları", s. 141.

¹²⁶ Erdoğan, "Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries", s. 1769. Münhasıran yurt dışı seçim çevresinin oluşturulmasında Fransa 1948 yılında öncü devletlerden birisi olmuştur, bunda kolonyalizmin de etkisi olduğu ifade edilmektedir. Erdoğan, "Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries", s. 1769.

¹²⁷ Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 774.

ya da kabineye temsilciler gönderebilir. Gönderilen temsilcinin yetkisi sadece yurt dışında yaşayan vatandaşları ilgilendiren konularla da sınırlandırılabilir. Ancak kanaatimizce bu yol karmaşık bir temsil sorunu ortaya çıkartacaktır. Daha sonra demokratik katılım araçlarının gelişmesi ile demokrasinin daha modüler parçalara bölünmesi gündeme gelebilir. Fakat, yasama erki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) tecelli ederken, bir başka grup vatandaşın başka bir çatı altında temsil edilmesi egemenlik ilkesine aykırı olacaktır. Ayrıca bu yeni çatı siyaseten cılız bir ses olarak kalacak ve atıl bir anayasal kuruma dönüşebilecektir.

Yurt dışı seçim bölgesi tek mi olmalı yoksa çeşitli seçim bölgeleri mi belirlenmelidir? Her iki seçenek de dikkate alınabilir ancak bu durumda nüfus yoğunluğu az olan seçim bölgeleri lehine bir dengesizlik oluşturulmamalıdır. Zira yurt dışı seçim bölgesi uygulamaları bazen yurt dışı oylarını sınırlama aracına dönüşebilir. Örneğin Senegal, bir yurt dışı seçim bölgesinin tanınması için asgari seçmen sayısı arayan ülkelerdendir.¹²⁸ Nitekim Kuzey Makedonya örneğinde de yurt dışı seçim çevreleri yeterli çoğunluğa ulaşamadığı için 2020 seçimlerinde temsilci gönderememiştir.¹²⁹

O halde bir yurt dışı seçim çevresi belirlenecekse bu çevreden seçilecek olan temsilcilerin TBMM'de üye olarak görev yapması daha yerinde olacaktır. Yurt dışı seçim çevresinin belirlenmesi halinde bu çevreye kaç milletvekili kontenjanı tanınacağı tartışmalı bir hale gelecektir. Seçim çevreleri arasındaki farklar ölçülü olduğu sürece eşit oy ilkesine aykırılık teşkil etmez.¹³⁰ Ancak kişi başına düşen milletvekili sayısının çok aşağılarda olması halinde bu belirleme temsilde adalet ilkesiyle çelişecektir. Şüphesiz bu çevreden gelen temsilci sayısının, yurt içindekiler kadar çok olmaması gerekir. Fakat üye sayısının çok az

¹²⁸ Nadja Braun, Maria Gratschew, "Introduction", *Voting from Abroad: The International IDEA Handbook*, ed. Andrew Ellis vd., Handbook Series, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm 2007, s. 5.

¹²⁹ Erdoğan, "Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries", s. 1771.

¹³⁰ Kulaç, "Eşit Oy Hakkı", s. 217.

olması da bazı sorunlar oluşturacaktır. Üye sayısının az olması siyasi partilerin birbirine yakın sandalyeye sahip olması bunun sonucunda da partilerin tasvip edilmeyecek yöntemlerle milletvekillerini etki altına almaya çalışması riski doğurabilecektir.¹³¹ Yurt dışı temsilci sayısı az kalsa da bu yönde bir manipülasyon sembolik bir değer taşıyabilir.

Yurt dışı seçim çevresi kontenjanının belirlenmesinde, yurt dışında yaşayan vatandaşların ülkede yaşayan vatandaşlarla menfaat ve kader birliğinde olmadığı yönündeki eleştirilere kulak verilmelidir. Bu endişe ve temsil arasında bir denge oluşturulmalıdır. *Dinler ve Koçak*, 2023 yılında kaleme aldıkları makalede siyasi partilerin yurt dışı seçim önerilerini derlemiş, ayrıca kendi önerilerini de eklemiştir. Yazarlara göre yurt dışı seçmen, toplam seçmenin %5'ini oluşturmaktadır ve bu oranın karşılığı olarak 600 üyesi olan TBMM'de (zamanla arttırılarak) 30 üye ile temsil edilmelidir.¹³²

Özetle yukarıda belirttiğimiz gibi ölçülü olmak kaydı ile yurt dışı seçim çevresi kontenjanı, yurt dışında yaşayan nüfusun artması da dikkate alınarak, Meclisin (azami) %10 gibi bir oranla sınırlandırılabilir. Böylece yurt dışında yaşayan vatandaşlar temsil edilebilirken, ülkenin temel politikalarının belirlenmesinde menfaat çatışması riski de bertaraf edilmiş olur. Zira yurt dışı seçim bölgesinin tesis edilmemesi, yurt dışındaki vatandaşın temsilinden ziyade yurt içindeki sandalye dağılımına etkiye sebep olmuştur. Yurt dışı oyları yurt içinde dağıtılırken, bazı seçim bölgelerinde milletvekili sayılarının değişmesine de neden olmuştur.¹³³ Yurt dışı seçim bölgelerinin belirlenmesine ek olarak yurt dışı temsilcilerinin de yurt dışı bölgelerinden olması gerektiğinin düzenlenmesi ile bu temsil derecesi artacaktır.

D. Seçim Türü Kısıtlamaları

Aleyhe görüşlerde öne çıkanlardan bir tanesi de yurt dışında yaşayan vatandaşlar ve ana vatanı yaşayan vatandaşlar arasında çıkar

¹³¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, Beta, İstanbul 2015, s. 320.

¹³² Koçak, Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", s. 120.

¹³³ Koçak, Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", s. 79.

çatışması olabileceği yönünde idi. Peki bu çıkar çatışması seçim türlerine göre getirilecek farklı uygulamalar ile giderilebilir mi?

Öncelikle bir üst başlıkta belirttiğimiz gibi farklı bir meclis oluşturulup bu meclis aracılığı ile sadece yurt dışında yaşayan vatandaşları ilgilendiren konularla yetkilendirilmiş temsilcilerin belirlenmesi fikrini şimdilik karmaşık bulduğumuzu yineleyelim. Dahası halihazırda modüler demokrasi örnekleri için erken olduğunu ve zaten çalışmanın kapsamının bu konuyu ele almak için yeterli olmadığını da belirtelim.¹³⁴

Yine de uygulamada yerel ve genel seçimlere ilişkin bazı kısıtlamalar mevcuttur. Türkiye örneğinde yerel seçimler için yurt dışında yaşayan vatandaşlar oy kullanamamaktadır. Bu gayet anlaşılabilir bir kısıttır. Bazı ülkeler ise bu tarz bir sınır koymamıştır. Örneğin Rusya yurt dışı oy hakkını hem genel hem yerel seçimler için hatta federe seçimler için dahi tanımaktadır.¹³⁵ Görüleceği üzere yerel seçimler genel olarak yurt dışı oy hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. Örneğin Slovenya da bu kapsamdadır.¹³⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de yerel yönetim konularına ilişkin seçim hakkı kısıtlarını meşru bulmuştur.¹³⁷

O halde Türkiye örneğinin genel trendle uyumlu olduğu söylenebilir. Çıkar çatışması bağlamında sadece yürütme erkini tek başına üstlenmiş olan Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi ile ilgili bir tartışma yürütülebilir. Zira çıkar çatışması daha çok ekonomik alanda olmaktadır ve ekonomi yönetimi de Cumhurbaşkanı'nın yetkisi altındadır. Ancak 2017 Anayasa değişikliklerinden sonra Cumhurbaşkanı'nın düzenleyici işlem yapabilmesi ile ilgili gelişmeler neticesinde, Cumhurbaşkanı

¹³⁴ Konuyla ilgili fikir vermesi açısından Bkz. Gündoğmuş, "YURT DIŞI TÜRKLERİN SİYASAL KATILIMINDA YURT DIŞI SEÇİM ÇEVRESİ", s. 770.

¹³⁵ Braun, Gratschew, "Introduction", s. 4.

¹³⁶ Erdoğan, "Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries", s. 1772.

¹³⁷ "CCPR - Gillot v. France", 21.07.2002. 13.3.

seçimlerinin yurt dışı seçmen üzerindeki etkisinin arttığı da gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak şimdilik Türkiye için, milletvekili seçimleri, referandum ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini kapsayan ancak yerel seçimleri kapsamayan yurt dışı oy hakkı uygulaması makuldür.

E. En az 5 yıl yaşamış olma şartı

İHAM, yurt dışındaki vatandaşların oy hakkı için asgari bir süre ana vatanında yaşama şartının keyfi olmadığı ve taraf devletin takdir marjı içerisinde olduğunu belirtmiştir.¹³⁸ Bu şart genellikle ülke dışında doğmuş olan ve daha önce ülke içinde yaşamamış olan vatandaşlar için öngörülmektedir. Nitekim İHAM, İtalya'da 4 yıl¹³⁹, Fransa'da 10 yıl¹⁴⁰, Birleşik Krallık'ta 15 yıl¹⁴¹ ikamet etmiş olma şartlarını uzun bulmakla beraber meşru kabul etmiştir.¹⁴² Mahkeme, ikamet şartının, seçmenin bölgesel sorunlarını tam anlamıyla idrak edebilmesi beklentisi ve azınlıkların korunması gibi amaçlara hizmet ettiğini belirtmiştir.¹⁴³

Türk hukukunda vatandaşlığı sonradan kazanan kişiler için dahi ülkede belirli bir süre ikamet etme şartı aranmamaktadır.¹⁴⁴ Esasında yurt dışında doğmuş ve Türkiye'de hiç yaşamamış yeni nesil göçmenler açısından kültürel bağların korunduğu ve aile büyüklerinin dimağlarındaki dondurulmuş hali ile de olmuş olsa ülkeye dair bir algıya sahip oldukları söylenebilir.

Ancak sonradan vatandaşlığa geçen kişiler açısından burada bir ayrıma gitme zorunluluğu mevcuttur. Günümüzde yatırım koşulu ile vatandaşlık alınması yaygın bir uygulamadır. Türkiye'de bu uygulamanın geçerli olduğu bir ülkedir. Fakat bu uygulama

¹³⁸ Sevinger and Eman v. the Netherlands (dec.), 17173/07, 17180/07 (ECtHR 06 Eylül 2007).

¹³⁹ Polacco and Garofalo v. Italy (dec.), 3816/04, 3827/04 (EComHR 15 Eylül 1997).

¹⁴⁰ *Py v. France [extracts]*, 66289/01 (ECtHR 11 Ocak 2005).

¹⁴¹ *Schindler v. The United Kingdom* de 52.

¹⁴² Lappin, "The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe", s. 867.

¹⁴³ *Py v. France [extracts]* de 56.

¹⁴⁴ Topuzkamuş, *Vatandaşlık Üzerine Bir Tez*, s. 326.

vatandaşlığın manevi değerini adeta *devalüasyona* uğratmaktadır. Dahası bu uygulamalar dünya üzerinde seçkin bir sınıfın adeta birer *pasaport koleksiyoncusuna* dönüşmesine yol açmaktadır. Bu uygulamaların çoğalmasında “*tasada, sevinçte ve kederde birlik*” algısı zayıflayacaktır. Bu algının zayıflaması vatandaşlık haklarının zayıflamasına yol açtığı gibi vatandaşlık görevinin sorgulanmasına, vatan hizmetinin yerine getirilmesinde isteksizliğe yol açabilecektir. Bu nedenle sonradan vatandaşlığa geçilmesinde ikamet şartının korunması ve aranması şarttır.

F. Vatandaşlık Sınavı ve Dil Bilgisi Şartı

Vatandaşlığın devalüasyona uğraması ve demografi mühendisliğinin önlenmesi; yeni vatandaşların mevcut toplumsal hayata ve kültüre uyum sağlayabilmesi için bazı ülkeler vatandaşlık verirken, vatandaşlık sınavı yapmaktadır. Örneğin İspanya, İspanyol kültürü ve yasaları sınavı; Danimarka, Danimarka toplumu ve tarihi sınavı, Almanya, başarılı bir entegrasyon eğitimi ve vatandaşlık sınavı; İngiltere, İngiltere’de yaşam sınavı uygulamada görünen örneklerdendir.¹⁴⁵

Eğitim şartının vatandaşlar için bir oy kullanma kriteri olup olmaması insan hakları hukuku açısından tartışmalıyken, BM İnsan Hakları Komitesi ülkelere, seçmen eğitimini bir yükümlülük olarak öngörmüştür.¹⁴⁶ Ancak buradaki seçmen eğitimi seçimlerde oy hakkının kullanımına ilişkindir. BM İnsan Hakları Komitesi, oy hakkı bağlamında, ikametle birlikte nesil ya da eğitime dayalı ayrımı kabul etmemektedir.¹⁴⁷ Eğitim düzeyi temelin bir ayrım “genel oy” ilkesine aykırı olacaktır. Halihazırdaki vatandaşların oy hakkının kullanılmasının özel bir vatandaşlık eğitimine bağlanması da Türkiye için Anayasal temelden mahrumdur.

¹⁴⁵ Ayselin Yıldız, “Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2017), s. 49.

¹⁴⁶ “CCPR General Comment No. 25: Article 25 (Participation in Public Affairs and the Right to Vote)”, s. 11.

¹⁴⁷ “CCPR General Comment No. 25: Article 25 (Participation in Public Affairs and the Right to Vote)”, s. 15.

O halde uzun yıllar yurt dışında yaşayan ya da Türkiye’de hiç yaşamamış kişiler açısından bir oy hakkı şartı olarak vatandaşlık eğitimi ya da sınavı gibi koşulun getirilmesi için Anayasa değişikliği şarttır. Şimdilik bu uygulama ancak sonradan vatandaşlığa geçenler için uygulanabilir. Benzer durum dil bilgisi için de geçerlidir. Kaldı ki böyle bir şart ülke içinde yaşayan azınlıklar, anne / babası vasıtasıyla vatandaşlık kazanıp sonradan Türkiye’ye dönenler için haksız bir sınırlama doğurabilir.

SONUÇ

Çalışma kapsamında ele alınan argümanlarla ilgili “siyah ve beyaz” gibi net sonuçlara ulaşmak güçtür. Ancak bu argümanların güçlü ve zayıf yönleri şöyledir:

- Yurt dışı oy hakkının tanınması Anayasa’nın bir gereğidir;
- Seçim hakkı bir insan hakkıdır. Fakat bu hakkın ikamet esasına göre sınırlandırılması şimdilik meşru kabul edilmektedir;
- Yurt dışında yaşayan Türk toplumu vatandaşlık ve aidiyet hissine, geri dönme perspektifine sahiptir. Milli egemenlik ilkesi gereği millet kavramına mensup olma koşullarını göstermiştir;
- Diasporanın hem maddi, hem siyasi, hem akademik, hem ekonomik, hem de kültürel katkıları mevcuttur;
- Göç sürekli bir olgudur ve yurt dışındaki Türk toplumu da dönüşmektedir; mevcut siyasi sonuçlara göre bir değerlendirme yapmak sakıncalıdır ve gerçekçi değildir;
- Yurt dışında yaşayan vatandaşlar ev sahibi ülkede de siyasi haklara sahip değilse ciddi bir demokratik temsil açığı oluşmaktadır.

Buna karşın:

- Yurt dışı seçmenin ülkeye dair bilgisi eksik ya da eski olabilir; ülkenin yeni koşullarına anlamakta direnç gösterebilirler;
- Yurt dışı seçmenin politikleşmesi ana vatandaki iktidarın egemenliğini genişletmesine yol açabilir; yurt dışındaki muhalif vatandaşlar üzerinde baskı araçları oluşturabilir;

- Yurt dışı seçimlerinin uygulanmasında seçimlerin güvenliği, seçimlerin kolaylığı ve seçimlerin maliyeti arasında yarışan bir menfaat vardır. Bunu dengelemek fiiliyatta zordur;

- Çoklu vatandaşlık örneklerinde yurt dışı seçmenin oy kullanması aşkın bir temsil sorunu doğurmaktadır;

- Yurt dışı seçmeni ana vatanla bağlarını korusa da bir *homo economicus* olarak ana vatandaki vatandaşlarla çıkar çatışması içindedir.

Yukarıda lehe ve aleyhe görüşleri derleyip bazı çözümler getirdik. Bunları özetlemeden önce sonuç bölümünde yurt dışında yaşayan Türk göçmenlerin özgün yapısına dair bazı tespitleri vurgulamak gerekir. Ancak bu tespitlerden sonra bu argümanların ne ölçüde yurt dışı Türk toplumu için geçerli olduğu değerlendirilmelidir.

Yapılan araştırmalar yurt dışındaki Türk vatandaşlarının kendilerini Türk olarak tanımlama eğilimlerini koruduklarını göstermektedir.¹⁴⁸ Yeni nesil göçmenlerde dahi günün birinde Türkiye'ye dönme fikrinin açık olması onların ana vatanla bağını koruyan bir toplum olduğunun; sevinç, tasa ve kederde birlik bağlarının korunduğunun göstergesidir. Yurt dışındaki Türk seçmenin seçimlere katılım oranı da oldukça yüksektir. Türkiye'deki orana göre düşük kalmaktaysa da birçok Avrupa ülkesinin genel seçimlerdeki katılım oranına yaklaşmaktadır.¹⁴⁹ 14 Mayıs 2023 seçimlerinde yurt dışı seçmenlerinin seçime katılım oranı %53,80 oranıyla rekor düzeye ulaşmıştır.¹⁵⁰

Ana vatan siyaseti açısından da yurt dışı Türk topluluğu ana vatanla ilişkisi kopmuş başka bir topluluk olarak görülmemektedir. Türk hukuk politikasındaki gelişmeler gözlemlendiğinde diasporanın ayrıcalıklı bir yer tuttuğu görülebilir. 4112 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişki Kanun ile getirilen yeni bir

¹⁴⁸ Erdoğan, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları", s. 130.

¹⁴⁹ Turan, "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenin Yurtdışı Merkezlerde Oy Hakkı", s. 2884.

¹⁵⁰ Koçak, Dinler, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", s. 79.

statü önemli bir örnektir.¹⁵¹ Bu değişikliğe göre Türk vatandaşlıktan izinle çıkartılanlar, vatandaşlığın getirdiği birtakım hakları korumaya devam edecektir. Bu yeni statü seçme ve seçilme hakkını içermese de¹⁵², “ayrıcalıklı bir yabancı” statü yarattığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵³ Çifte vatandaşlık yasağının yarattığı bu sorun karşısında “mavi kart” uygulaması geliştirilmiştir. Mavi kart sahipleri Türk vatandaşlığının getirdiği birçok imkana sahip olsa da seçme ve seçilme hakkına sahip değildir.¹⁵⁴ Özetle yurt dışındaki Türk vatandaşlarının seçme hakkının olması, onların temsili ve aidiyet hislerini korumak için önemlidir.

Bizim bu argümanlar neticesinde kanaatimiz ise şudur: Lehe görüşler daha somut tarihsel deneyimlere dayanmaktadır. Aleyhe görüşlerden ise yalnızca çıkar çatışması diğerlerine göre somut kalmaktadır. Diğerleri ise daha çok varsayımlardan ibaret gibi görünmektedir. Ekonomik çıkar çatışması da konjonktürelidir. Bu varsayımda dahi ciddi ekonomik buhranlara rağmen, birçok akrabası ana vatanda yaşayan yurt dışı seçmenin oy hakkını, kendi ülkesi aleyhine kullanacağını varsaymak adeta bir niyet okumaktır. Kaldı ki yurt içinde ikamet eden bir kişi de farklı para birimleriyle para kazanabilir. Bu durum, yurt içinde ikamet eden kişi açısından da çıkar çatışması argümanı ileri sürülebilir.

Sonuç olarak yurt dışı seçim hakkı tanınmalıdır. Ancak hem bu temsilin gerçek manada işlemesi hem de yurt içindeki vatandaşın

¹⁵¹ Kanun No: 4112, 07/06/1995, 12/06/1995 tarihli ve 22311 sayılı Resmî Gazete.

¹⁵² Seçme ve seçilme hakkının yanında kapsam dışı kalan diğer haklar kamu görevin girme, muafin araç ya da eşya ithal etme gibi haklardır. Rona Aybay, Nimet Özbek, Gizem Ersen Perçin, *Vatandaşlık Hukuku*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 192.

¹⁵³ Aybay, Özbek, Perçin, *Vatandaşlık Hukuku*, s. 187.; Turgut Turhan, “Türk Vatandaşlığından Çıkanların Hakları (TVK. Md. 29 Üzerine Bir İnceleme)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 46, S. 1 (1997), s. 48.

¹⁵⁴ Necla Öztürk, “Mavi Kart Hamillerinin Türk Vatandaşlarına Tanınan Haklardan Aynen Yararlanacağına İlişkin Düzenlemeye Eleştirel Bir Bakış”, *Public and Private International Law Bulletin*, C. 41, S. 2 (2021), s. 962, doi:10.26650/ppil.2021.41.2.951839.

aidiyet bağlarını sorgulamaması için bazı tedbirlere değinmekte fayda vardır:

- Yurt dışı için özel bir seçim bölgesi belirlenmelidir;
- Yurt dışı seçmenlerin seçeceği temsilcilerin de kendi içlerinden olmasını sağlayacak kota uygulamaları olmalıdır;
- Seçim bölgesine ayrılacak kontenjan çok az olmamalı ancak denge her zaman yurt içi lehine korunmalıdır;
- Yurt dışı sandıklar sadece belirli diplomatik temsilciliklerde kurulmalıdır;
- Tüm temsilciliklerde sandık kurmak, sandık gözetmeni sağlamanın yaratacağı eşitsizlikten dolayı seçmen sayısının az olduğu ülkelerde her temsilcilikte sandık kurma yoluna gidilmemelidir;
- Yurt dışındaki seçimler yurt içindeki seçimlerle yakın tarihlerde ve daha kısa dönemlerde gerçekleştirilmelidir;
- Yurt dışı oylar yurt dışında sayılmalıdır.

Bu tedbirler dikkate alındığı takdirde yurt dışında yaşayan Türk toplumuna özgün koşullara göre anayasal bir çözüme erişmek mümkün olacaktır. Yurt dışında yaşayan Türklerin ana vatana ilgisiz olmadığı açıktır. Ancak ana vatandaki vatandaşların, anayasal kurumların kararlarından daha doğrudan etkilendiği de bir gerçektir. Bu iki olgu arasındaki denge yukarıdaki araçlarla kurulabilir. Aksi halde yurt dışındaki seçmenlerin kendilerini gerçek anlamda temsil etmesi mümkün olmayacaktır. Seçim güvenliği ve fırsat eşitliğinin sağlanmadığı hallerde ise yurt dışında yaşayan vatandaşlar, siyasilerce salt oy kaynağı olarak algılanacaktır. Bu durum da bir süre sonra yurt içinde yaşayan vatandaşlar ve yurt dışında yaşayan vatandaşlar arasındaki birlik ve dayanışma duygusunu zayıflatacaktır.

ZUSAMMENFASSUNG

Studien zum Wahlrecht von im Ausland lebenden Bürgern haben die Aufmerksamkeit verschiedener Sozialwissenschaften, insbesondere der Politikwissenschaft und der Soziologie, auf sich gezogen. In letzter Zeit ist auch ein wachsendes Interesse der Rechtswissenschaftler in der Türkei an diesem Thema zu verzeichnen. Allerdings konzentrierten sich diese Arbeiten auf Themen, die etwa die Wahlverfahren und die Ergebnisberechnung von Wahlen betreffen. Wie umfangreich die Debatten in der internationalen Literatur über die türkische Diaspora sind, wurde nicht ausreichend erörtert.

In dieser Studie werden Argumente für und gegen ein Wahlrecht für im Ausland lebende Staatsbürger erörtert. Die konventionellen Argumente dafür und dagegen sind weit davon entfernt, die politische und soziale Position der im Ausland lebenden türkischen Bürger zu erfassen. Daher wurden weitere Argumente im Lichte der aktuellen Debatten hinzugefügt. Es sei darauf hingewiesen, dass die Argumente für und gegen ein entsprechendes Wahlrecht natürlich nicht auf die hier diskutierten begrenzt sind.

Die erste Erkenntnis der Studie ist, dass die im Ausland lebenden türkischen Bürger noch immer Verbindungen zu ihrem Heimatland aufrechterhalten. Die türkische Gemeinschaft im Ausland weist jedoch kein einheitliches Profil auf. Die erste Gruppe, die hervorsteht, sind die Türken, die als Gastarbeiter nach Europa migriert sind. Davon zu unterscheiden sind deren Kinder und Enkelkinder. Schließlich gibt es eine neue Gruppe von Menschen, die aus politischen oder wirtschaftlichen Gründen oder wegen ihrer Vorstellung eines anderen Lebensstils migrieren. Eine neue Gruppe mit den schwächsten Bindungen an das Land, dessen Staatsangehörigkeit sie besitzen, sind die Neubürger, die die Staatsangehörigkeit durch Investitionen in dem Land erwerben. Die Vielfalt dieser Gruppen führt uns notwendigerweise zu einigen Zwischenlösungen in Bezug auf die Vertretung ausländischer Wähler.

Für ein entsprechendes Wahlrecht sprechen insbesondere folgende Erwägungen:

- Die Anerkennung des Wahlrechts im Ausland ist in der Verfassung verankert,*

- Das Wahlrecht ist ein Menschenrecht. Allerdings wird die Einschränkung dieses Rechts auf der Grundlage des Aufenthaltsorts bisher als legitim angesehen,

- Die im Ausland lebende türkische Gemeinschaft hat ein Gefühl der Zugehörigkeit und die Aussicht auf eine Heimkehr in ihr Heimatland. In Übereinstimmung mit dem Prinzip der nationalen Souveränität hat sie die Bedingungen für die Zugehörigkeit zum Konzept der Nation demonstriert.

- Die Diaspora leistet einen materiellen, politischen, akademischen, wirtschaftlichen und kulturellen Beitrag,

- Die Migration ist ein fortlaufendes Phänomen, und auch die türkische Gemeinschaft im Ausland wandelt sich; es ist unpraktisch und unrealistisch, eine Bewertung auf der Grundlage der tatsächlichen politischen Folgen vorzunehmen,

- Wenn die im Ausland lebenden Bürger im Gastland keine politischen Rechte haben (auch im Gastland), würde es ein wichtiges demokratisches Repräsentationsdefizit geben.

Die Gegenargumente lauten dagegen:

- Die Kenntnisse der ausländischen Wähler über das Land können unzureichend oder nicht mehr aktuell sein; sie sind möglicherweise nicht in der Lage, die neuen Realitäten des Landes zu verstehen,

- Die Politisierung der ausländischen Wählerschaft kann zu einer Ausweitung der Hegemonie der Regierung im Heimatland führen; sie kann Instrumente für unfairen politischen Druck auf oppositionelle Bürger im Ausland hervorbringen,

- Bei der praktischen Anwendung von Auslandswahlen gibt es eine Interessenkonkurrenz zwischen der Sicherheit der Wahlen, der Erleichterung der Wahlen und den Kosten der Wahlen. Die Abwägung dieser Interessen ist in der Praxis nicht ganz einfach,

- Die Wahl der ausländischen Wähler bei Mehrstaatigkeit stellt ein Problem der transzendentalen Repräsentation (Überrepräsentation) dar,

- Wähler im Ausland behalten ihre Bindungen an das Heimatland bei, aber als *homo oeconomicus* stehen sie in einem Interessenkonflikt mit den Bürgern im Heimatland.

Als Ergebnis lässt sich festhalten, dass die Argumente, die für ein entsprechendes Wahlrecht sprechen, auf konkreteren historischen Erfahrungen basieren. Von den Gegenargumenten ist nur der Interessenkonflikt ein in faktischer Hinsicht ernstzunehmendes Argument. Die anderen scheinen eher Hypothesen zu sein. Der wirtschaftliche Interessenkonflikt ist ebenfalls konjunkturell bedingt. Auch bei dieser Annahme ist es reine Spekulation, wenn man annimmt, dass Wähler im Ausland, von denen viele Verwandte im Mutterland haben, trotz schwerer wirtschaftlicher Depressionen ihr Wahlrecht auf Kosten ihres eigenen Landes nutzen könnten. Außerdem kann eine Person mit Wohnsitz in der Türkei Geld in verschiedenen Währungen verdienen. In diesem Fall kann auch für den Einwohner ein Interessenkonflikt geltend gemacht werden.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die Vertretung der im Ausland lebenden Bürger ein Verfassungsauftrag ist. Um jedoch sicherzustellen, dass diese Vertretung tatsächlich funktioniert und die Bürger im Heimatland den Wert ihrer nationalen Zugehörigkeit nicht in Frage stellen, wäre es sinnvoll, einige spezifische Maßnahmen umzusetzen:

- für die im Ausland lebenden Bürger sollte ein besonderer Wahlbezirk festgelegt werden,
- es sollte Quotenanwendungen geben, um sicherzustellen, dass die von den Wählern im Ausland zu wählenden Vertreter auch aus ihrer eigenen Gruppe kommen,
- die Quote, die einem ausländischen Wahlbezirk zugewiesen wird, sollte nicht zu gering sein, aber das Gleichgewicht sollte immer zugunsten der einheimischen Bevölkerung gewahrt werden,
- Wahllokale für ausländische Wähler sollten nur in bestimmten diplomatischen Vertretungen eingerichtet werden,
- Länder, in denen die Zahl der ausländischen Wähler gering ist, sollten nicht in jeder Mission Wahllokale einrichten, da die Bereitstellung von

Beobachtern in jedem Wahllokal zu Ungleichheiten (insbes. zwischen den politischen Parteien) führen würde,

- Wahlen im Ausland sollten in zeitlicher Nähe zu den Wahlen im Inland und in kürzeren Zeiträumen abgehalten werden,

- die im Ausland abgegebenen Stimmen sollten im Ausland gezählt und dokumentiert werden.

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TVK	: Türk Vatandaşlık Kanunu

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-Review: Externes Peer-Review-Verfahren.

Interessenkonflikt: Der/die Autorinnen unterliegt/unterliegen keinem Interessenkonflikt.

Finanzielle Unterstützung: Der/die Autorinnen erklärt/en, dass diese Studie keine finanzielle Unterstützung erhalten hat.

KAYNAKÇA

- ABADAN UNAT, Nermin, *Turks in Europe: From Guest Worker to Transnational Citizen*, Berghahn Books, New York 2012.
- ABADAN-UNAT, Nermin vd., *Avrupa'da Yaşayan Türklerin Oy Verme Davranışları ve 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi*, Boğaziçi Üniversitesi & Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul 2014.
- AKARTÜRK, Ekrem Ali, *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- ALAIN BRUN, Rainer, "A European or a National Solution to the Democratic Deficit?", *Debating European Citizenship*, ed. Bauböck, Rainer, IMISCOE Research Series, Springer International Publishing, Cham 2019, s. 27-29, doi:10.1007/978-3-319-89905-3.
- ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 2006.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930.
- AYBAY, Rona, Nimet Özbek, Gizem Ersen Perçin, *Vatandaşlık Hukuku*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.
- BAUBÖCK, Rainer, "Expansive Citizenship: Voting beyond Territory and Membership", *PS: Political Science and Politics*, C. 38, S. 4 (2005), s. 683-87.
- BAUBÖCK, Rainer, "New Dimensions Of Citizenship: Contribution: Stakeholder Citizenship And Transnational Political Participation: A Normative Evaluation Of External Voting", *Fordham L. Rev.*, C. 75, S. 5 (2007), s. 2393-2447.
- BAUBÖCK, Rainer, "Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting", t.y.
- BEARD, Adrian, *The Language of Politics*, 1. publ., Routledge, London 2000.

- BECKMAN, Ludvig, "Citizenship and Voting Rights: Should Resident Aliens Vote?", *Citizenship Studies*, C. 10, S. 2 (2006), s. 153-65, doi:10.1080/13621020600633093.
- BÖREKÇİ, Eşref Barış, "Oy Hakkının İnternette Oy Kullanımı ile Dönüşümü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1 (2021), s. 607-38, doi:10.33717/deuhfd.899918.
- BRAND, Laurie A., "Authoritarian States and Voting From Abroad: North African Experiences", *Comparative Politics*, C. 43, S. 1 (2010), s. 81-99.
- BRAUN, Nadja, Maria Gratschew, "Introduction", *Voting from Abroad: The International IDEA Handbook*, ed. Andrew Ellis vd., Handbook Series, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm 2007, s. 1-8.
- "CCPR - Gillot v. France", 21.07.2002.
- "CCPR General Comment No. 25: Article 25 (Participation in Public Affairs and the Right to Vote)", Office of The High Commissioner For Human Rights 07.12.1996.
- Concluding observations of the Committee (Philippines) (CMW 22 Mayıs 2009).
- Doyle v. the United Kingdom (dec.), 30158/06 (ECtHR 06 Şubat 2007).
- ERDOĞAN, M Murat, "Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks- Barometre' Araştırmaları", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2015), s. 1, 108-48.
- ERDOĞAN, Zahide, "Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries: An Analysis of the Seven Independent States of the Former Yugoslavia", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 6 (2021), s. 1763-79, doi:10.18506/anemon.974576.
- "European Commission for Democracy Through Law, Code of Good Practise in Electoral Matters", 30.10.2002, <https://rm.coe.int/09000168092af01>.

“European Commission for Democracy Through Law, Report on Out-of-Country Voting”, 24.06.2011, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)022-e).

GÖZLER, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin, Bursa 2019.

GÜNDOĞMUŞ, Bekir, “Yurt Dışı Türklerin Siyasal Katılımında Yurt Dışı Seçim Çevresi: Niçin ve Nasıl?”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 31, S. 2 (2021), s. 765-79, doi:10.18069/firatsbed.868791.

GÜNEŞ, Mehmet, “Küresel Siyasette Demokratik Katılım Örneği Olarak: Yurtdışındaki Vatandaşların Siyasal Katılımı”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi IV, Malatya, 2017.

Hilbe v. Liechtenstein (dec.), 31981/96 (ECtHR 07 Eylül 1999).

HONOHAN, Iseult, “Should Irish Emigrants Have Votes? External Voting in Ireland”, *Irish Political Studies*, C. 26, S. 4 (2011), s. 545-61, doi:10.1080/07907184.2011.619749.

İNCE, Vedat Martin, “Üç Nesil Almanya Türklerinin ‘Kesin Dönüş’ Algılarının Değerlendirilmesi (Evaluation of Perceptions of reMigration) (Homecoming) by Three Generations of German Turks”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2023, 6, doi:10.26677/TR1010.2023.1232.

JOHNSTON, Neil, “Overseas Voters. Research Briefing”, House of Commons 16.01.2024.

KABOĞLU, İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal, İstanbul 2019.

KANADOĞLU, Osman Korkut, Ahmet Mert DUYGUN, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, On İki Levha, İstanbul 2023.

KOCHENOV, Dimitry, “Free Movement and Participation in the Parliamentary Elections in the Member State of Nationality: An Ignored Link?”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, C. 16, S. 2 (2009), s. 197-223, doi:10.1177/1023263X0901600204.

- KOÇAK, Fatma, Veysel DINLER, "Türk Diasporasının Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurtdışı Seçim Çevresi İçin Bir Öneri", *Yasama Dergisi*, S. 47 (2023), s. 47-75.
- KULAÇ, Duygu, "Eşit Oy Hakkı", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1 (2021), s. 211-35.
- LAPPIN, Richard, "The Right to Vote for Non-Resident Citizens in Europe", *International and Comparative Law Quarterly*, C. 65, S. 4 (2016), s. 859-94, doi:10.1017/S0020589316000336.
- LINDENSTRAUSS, Gallia, "When the Diaspora Becomes an Obstacle: The Armenian Diaspora and the Negotiations between Turkey and Armenia, 2009-2010", *Negotiating in Times of Conflict*, ed. Gilead Sher, Anat Kurz, INSS, London 2010, s. 63-79.
- LOPEZ-GUERRA, Claudio, "Should Expatriates Vote?*", *Journal of Political Philosophy*, C. 13, S. 2 (2005), s. 216-34, doi:10.1111/j.1467-9760.2005.00221.x.
- Melnychenko v. Ukraine, 17707/02 (ECtHR 19 Ekim 2004).
- "Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung", Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge, Berlin 2012.
- OWEN, David, "Transnational Citizenship and the Democratic State: Modes of Membership and Voting Rights", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, C. 14, S. 5 (2011), s. 641-63, doi:10.1080/13698230.2011.617123.
- ÖNGİDER, Seyfi, *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı, İstanbul 2006.
- ÖZTÜRK, Necla, "Mavi Kart Hamillerinin Türk Vatandaşlarına Tanınan Haklardan Aynen Yararlanacağına İlişkin Düzenlemeye Eleştirel Bir Bakış", *Public and Private International Law Bulletin*, C. 41, S. 2 (2021), s. 955-78, doi:10.26650/ppil.2021.41.2.951839.
- PERRUCHOUD, Richard, Jillyanne REDPATH - CROSS, (ed.), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 2004.
- Polacco and Garofalo v. Italy (dec.), 3816/04, 3827/04 (EComHR 15 Eylül 1997).

Py v. France [extracts], 66289/01 (ECtHR 11 Ocak 2005).

RAGAZZI, Francesco Rossi, Kristina BALALOVSKA, "Diaspora Politics and Post-Territorial Citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia", *SSRN Electronic Journal*, 2011, doi:10.2139/ssrn.2388857.

"Resolution 1459 (2005) Abolition of restrictions on the right to vote", Parliamentary Assembly 24.06.2005.

RHODES, Sybil, Arus HARUTYUNYAN, "Extending Citizenship to Emigrants: Democratic Contestation and a New Global Norm", *International Political Science Review*, C. 31, S. 4 (2010), s. 470-93, doi:10.1177/0192512110374044.

Schindler v. The United Kingdom, 19840/09 (ECtHR 09 Eylül 2013).

Sevinger and Eman v. the Netherlands (dec.), 17173/07, 17180/07 (ECtHR 06 Eylül 2007).

Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece, 42202/07 (ECtHR [GC] 15 Mart 2012).

Sitaropoulos and Others v. Greece, 42202/07 (ECtHR 08 Temmuz 2010).

SONG, Sarah, "Democracy and Noncitizen Voting Rights", *Citizenship Studies*, C. 13, S. 6 (2009), s. 607-20, doi:10.1080/13621020903309607.

SPIRO, Peter J., "A Tribute To The Work Of Kim Barry: The Construction Of Citizenship In An Emigration Context: Symposium: Perfecting Political Diaspora", *New York Law Review*, C. 81, S. 207 (t.y.), s. 207-33.

TANÖR, Bülent, Necmi YÜZBAŞIOĞLU, 1982 *Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta, İstanbul 2023.

TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, Beta, İstanbul 2015.

TOPUZKAMIŞ, Şafak Evran, *Vatandaşlık Üzerine Bir Tez*, On İki Levha, İstanbul 2013.

- TURAN, Hilmi Can, "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Seçmenin Yurtdışı Merkezlerde Oy Hakkı", *Legal Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 174 (2017), s. 2879-94.
- TURHAN, Turgut, "Türk Vatandaşlığından Çıkanların Hakları (TVK. Md. 29 Üzerine Bir İnceleme)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 46, S. 1 (1997), s. 41-65.
- X. Et Association c. Italie, 8987/80 (ECHR 05 Haziran 1981).
- YALDIZ, Fırat, "A Critical Approach to the Term Turkish Diaspora: Is There 'the' Turkish Diaspora?", S. 91 (t.y.).
- YILDIZ, Ayselin, "Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (2017), s. 36-67.
- YILDIRIM, Selda Geyik, "Immigration And Afghans: 'Consistent Refugees'", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2 (2018), s. 128-59.
- Zdanoka v. Latvia, 72794/01 (ECtHR [GC] 16 Mart 2006).
- E. 2008/33, K. 2008/112 (AYM 29 Mayıs 2008).
- E. 2018/69, K. 2018/47 (AYM 31 Mayıs 2018).